

Varkauden Panssarikeskus

Koonnut Stig Holmström

Sotaveteraanihaastattelut Liisa Arosilta

Sota-ajan muistot

Varkauden museon monisteita 1

Varkauden Panssarikeskus

Koonnut Stig Holmström

Sotaveteraanihaastattelut Liisa Arosilta

Sota-ajan muistot

Varkauden museon monisteita 1

Kannen kuva: Panssarivaunun ajajia Varkaudessa vuonna 1942. Kauko Kukkosen kokoelmasta.

Muistelmat on sähköiseen muotoon siirtänyt ja tallentanut Ossi Pirhonen, Varkauden Reserviupseerikerho ry. Tallennuksen yhteydessä on alkuperäiseen tekstiin tehty joitakin selvennyksiä ja lisäyksiä, jotka on merkitty hakasilla []. Marraskuu 2015.

SISÄLLYSLUETTELO:

ESIPUHE	2
ALKUSANAT	3
PANSSARIKORJAAMO SIIRTYY VARKAUTEEN	3
VARKAUTEEN PERUSTETAAN PANSSARIKESKUS	15
KIRJOITTAJASTA	24
LÄHTEET	26
PANSSARIPOIKANA VARKAUDESSA, HEIKKI KUNNAALAN MUISTELMIA SOTA-AJAN VARKAUDESTA	27
ALOKKAANA HÄMEENLINNASSA, KOULUTTAJANA VARKAUDESSA, KAUKO KUKKOSEN KOKEMUKSIA SOTA-AJALTA	33
SOTATOIMET LAAJENEVAT	34
KOMENNUS KOULUTUSKESKUKSEEN	35
KOULUTUSKESKUKSESTA RINTAMALLE JÄLLEEN	36
TYÖELÄMÄÄN	37
SAHALAUTASÄNKYJEN TEOSTA LAPIN SOTAAN, MATTI MÄKI-PATOLAN MUISTELMIA SOTA-AJALTA	38
KOULUTUS ALKOI	38
PAKKASTALVEN TAISTELUT	39
KARJALAN KANNAKSEN SUURTAISTELUT	39
KOLHUJA TULI	40
KOHTI LAPPIA	40

Esipuhe

Varkauden museossa aloitettiin sota-ajan muistojen keruu- ja haastattelutoiminta syksyllä 1999. Ajatus ryhtyä tähän työhön lähti rva Riitta Hallalta, joka tuli museolle puhumaan JR 28:sta, jossa hänen isänsä oli toiminut sodan aikana. Hän ehdotti myös, että koottaisiin ylös kaikki ne muistot, mitä vielä mahdollisesti olisi saatavilla varkautelaisilta veteraaneilta. Yhdessä päädyttiin siihen, että perustettaisiin vapaaehtoisryhmä haastattelutyöhön. Aluksi toimittiin kansalaisopistolla, mutta vähitellen asioiden muokkautuessa toiminta siirtyi museolle. Jo aivan alussa todettiin, ettei kannata kerätä vain yhden rykmentin muistoja, vaan muutakin varkautelaisten miesten ja naisten sota-aikaan kuuluvaa tietoa. Vapaaehtoisia haastattelihoita tuli tähän perinnekerhoon Varkauden, Joroisten, Jäppilän ja Pieksämäen alueelta. Puheenjohtajana toimi rva Riitta Halla ja sihteerinä amanuenssi Susanna Tyrväinen ja hänen siirryttyä toiseen tehtävään sihteerinä jatkoi va amanuenssi Hanna-Kaisa Melaranta. Koska rahaa ei ole varsinaisen painetun julkaisun tekemiseen, päätimme tehdä monistesarjan nimeltä "Sota-ajan muistot" museon varoilla.

Ensimmäisenä monisteena ilmestyy insinööri Stig Holmströmin kokoama "tietopaketti" Varkaudessa tapahtuneesta sota-aikaisesta panssarien korjaus- ja huoltotoiminnasta. Tiedot tästä toiminnasta ovat olleet kovin hajallaan eri lähteissä ja tietysti myös ihmisten muistissa. Omien korjattavien ja huollettavien panssareitten lisäksi Varkauteen tuotiin myös kaikki sotasaaliina saadut panssariajoneuvot käyttökuntoon työstettäviksi. Tämän monisteen asiakokonaisuuteen on lisäksi liitetty myös muutamia asiaa valottavia haastatteluja, jotka ovat emerita-toimittaja Liisa Arosillan tekemiä.

Toiveenamme on, että sarja tavoittaisi mahdollisimman monen lukijan ja että ihmiset innostuisivat kertomaan meille tiedoksi omakohtaisia tai vanhemmilta kuultuja sota-ajan muistoja tulevia polvia ja tutkimusta varten. Kiitämme kaikkia sota-ajan muistitiedon keruuseen osallistuneita ja niitä henkilöitä, jotka ovat muistoistaan kertoneet.

Varkaudessa 14.06.2001

Anja Ollikainen

Museonjohtaja

Alkusanat

Suomalaiset panssarijoukot perustettiin kesällä 1919, jolloin Sotaministeriö antoi määräyksen hyökkäysvaunurykmentin perustamisesta. Ensimmäinen sijoituspaikka oli Santahamina, mutta jo kahden vuoden kuluttua rykmentti sai käskyn siirtyä Hämeenlinnaan. Kalustoksi ostettiin Ranskasta 32 kpl Renault FT "tankkia" vuosimallia 1917 ja 1918. Näillä vaunuilla saivat suuri osa tulevista panssarimiehistä koulutuksensa Hämeenlinnan Poltinahon kasarmeilla,

Ensimmäinen Suomeen ostettu Vickers v. 1933. Vaunun kannella vasemmalta: Väpeli S. Sarjanen, Insinöörimajuri A. Holmström ja väpeli J. Mäkelä. Valokuva kirjasta Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919-1949.

kunnes vuonna 1936 saatiin ensimmäiset englantilaiset Vickers-panssarivaunut koulutuskäyttöön. Jatkosodan aikana vuonna 1941 koulutus siirtyi Varkauteen ja jatkui siellä vuoden 1944 loppuun asti. Panssarikorjaamo oli Hämeenlinnassa päällikkönään isäni insinöörimajuri Adolf Holmström 2.2.1939 asti, jolloin hän siirtyi siviiliin.

Panssarikorjaamo siirtyy Varkauteen

Talvisodan alettua 30.11.1939 saatiin jo ensimmäisten kahden viikon kuluessa suurten mottitaistelujen jälkeen niin valtava sotasaalis, että siihen ei oltu osattu varautua. Panssariajoneuvoja oli niin paljon, että Hämeenlinnassa olevalla panssarikorjauspajalla ei ollut edellytyksiä näiden korjaamiseen. Päämajan käskystä

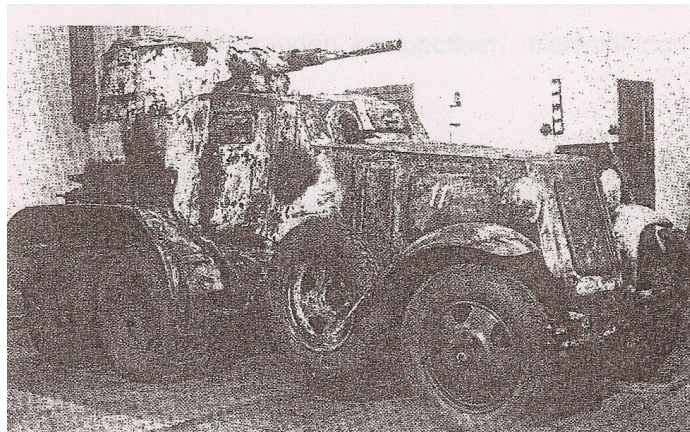
Insinöörimajuri Adolf Holmström. Valokuva Stig Holmströmin kokoelmasta.

Insinöörimajuri Guido Ruotzi. Valokuva kirjasta Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919-1949.

lähti jo 15.12.1939 korjaamon uusi päällikkö, insinööri majuri Guido Ruotzi, yhdessä vääpeli Sulo Sarjasen ja neljän panssarivaunuasentajan kanssa Varkauteen perustamaan elintä, joka ryhtyisi kunnostamaan sotasaalispanssarivaunuja. Korjaamon nimeksi tuli Hyökkäysvaunukorjauspaja, mutta nimi muutettiin myöhemmin Panssarikeskuskorjaamoksi. Paikaksi oli valittu A Ahlström Oy:n konepaja Varkaudessa. Korjaamo sai käyttöönsä vastavalmistuneen, vielä sisustamattoman noin 700 m² käsittävän hallin ja sopimuksen mukaan tarvittaessa vielä lisätilaa. Työkoneita oli kuitenkin vain yksi sorvi ja pylväsporakone. Näitä ruvettiin kuitenkin hankkimaan heti lisää, mutta kaikki hankinta-anomukset hylättiin. Suurin puute saatiin yllättäen poistetuksi, kun ruotsalainen Ahrens Mekaniska Verkstad lahjoitti hyvän sylinteriporakoneen.

Yllämainittujen neljän asentajan avuksi tuli 11 niin sanottua ly-miestä (reserviläisiä, jotka olivat saaneet vapautuksen armeijasta tärkeän siviiliammattinsa takia, asentajia, sorvareita, viilareita.)

Korjaustoiminta alkoi heti 16.12.1939, samaan aikaan kun korjaamo saatettiin toimintakuntoon. Yöllä oli nimittäin saapunut Varkauteen ensimmäinen sotasaalisvaunu, viiden tonnin panssariauto mallia BA. Heti alusta alkaen sotasaalismaateriaalia virtasi Varkauteen taukoamatta. Kalustoa tuli

BAF-B –auton parannettu versio, jossa runko on kokonaan hitsattu ja torni viistosivuinen. Kuvassa auto R-11 Keskuskorjaamolla Varkaudessa keväällä 1940. Valokuva Panssarikillan julkaisusta Puolustusvoimien Panssarikalusto 1918-1981.

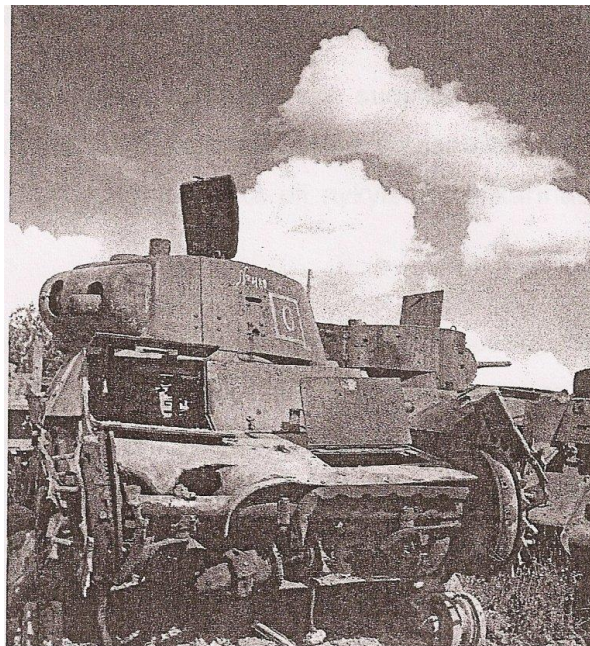
niin runsaasti, että pian alkuperäinen korjaamohalli, luovutetut lisätilat, konepajan piha-maat ja Panssarikorjaamolle luovutetut varastotilat olivat täynnä. Tämän takia vuokrattiin valtion omistamasta, mutta Osuusliike Työnvoimalle vuokratusta kaasutehtaasta varastuosuutta noin 100 m² ja ulkotilaa 1,5 hehtaaria. Tämä käsitti alueen nykyisestä City-Marketista alkaen mukaan lukien myös Spar-Marketin [nykyisin Jyskin ja Etran tilat], jonka

Sotasaaliskalustoa Kaasutehtaan varastoalueella kesällä 1941. Valokuva: Valokuvaamo Jänis.

alueella sijainnut kaasutehdas purettiin vuonna 1999. Kaasutehtaan varastoalueella oleva sotasaaliskalusto oli tietenkin myös Varkauden koulupoikien mielenkiinnon kohteena.

Tästä kertovatkin monet nyt jo eläkeikäiset miehet. Vartijoiden silmän välttäessä pojat kiersivät alueella ja tutkivat tarkasti siellä olevia panssarivaunuja ja muuta kalustoa. Onneksi mitään suurampia vahinkoja ei tietävästi sattunut. Sen sijaan ruotsalaisille vapaaehtoisille panssarivaunukorjaajille sattui tapaus, jolla olisi voinut olla vakavatkin seuraukset. Nimimerkki MaSa (Martti Salmela) kertoo tästä Varkauden Viikossa 22.8.1990 seuraavasti:

Rikkiammuttu venäläinen liekinheitinvaunu T-26 C Kaasutehtaan romuvarastolla odottamassa korjausta. Valokuva: Valokuvaamo Jänis.

"Ruotsalaiset ampuivat kovilla

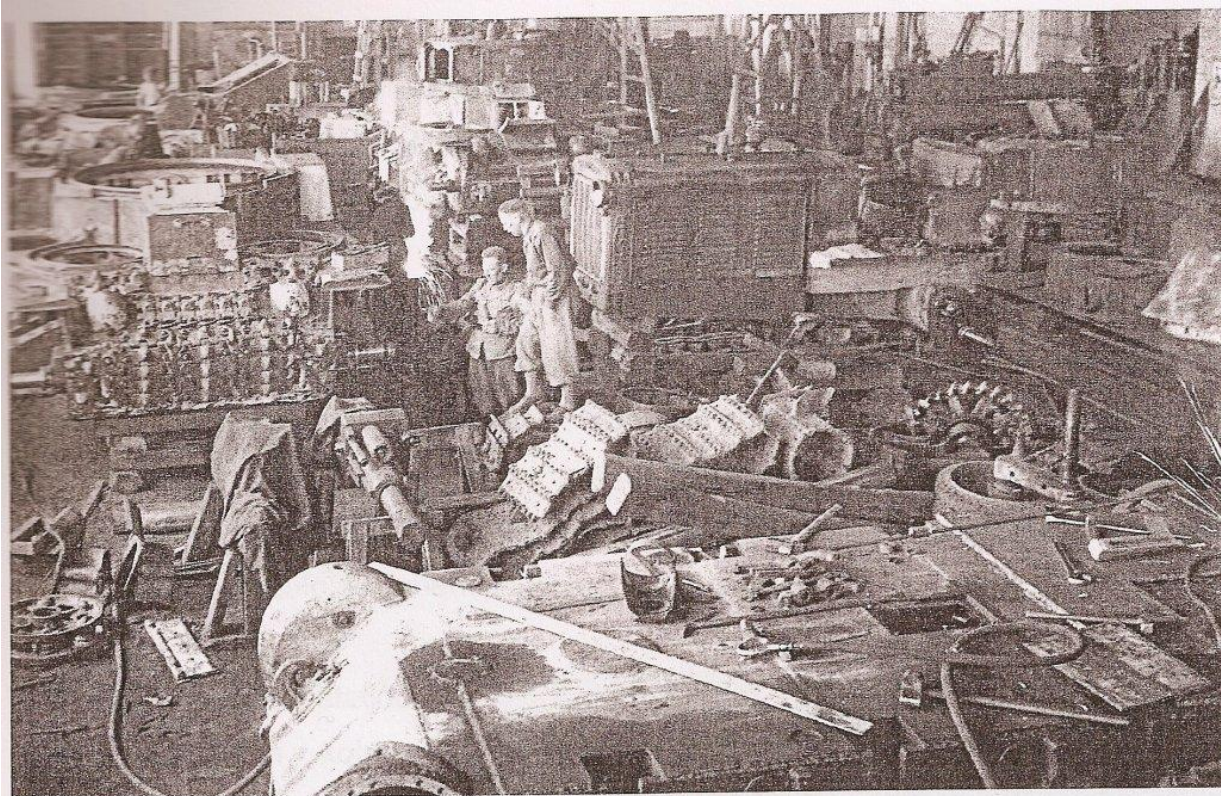
Mieleeni on jäänyt eräs talvinen päivä 1943, jonka aiheuttivat kolme ruotsalaista vapaaehtoista. Varastoalueelle aivan siihen suurimman eli keskusvaraston viereen ilmestyi eräänä päivänä kolme panssariautoa, jotka seisoivat siinä tarvittavia puhdistustoimia odottamassa. Näin sisällä vaunuissa oli suuri määrä ammuksia. Ruotsalaiset olivat menneet vaunuun sisälle. Omien sanojensa mukaan he olivat vetäisseet tykin jotakin vipua, jolloin tykki sylkäisi ammuksen Joutenlahden suuntaan. Ammus meni läpi jauhovarastolla olleesta rautatievaunusta ja vielä rautavarastostakin räjähtäen sitten Pieksämäeltä tulevan radan päällä.

Oli onni, että näin tapahtui. Rautatievaunua oli purkamassa Vilpposen Einari kahden apurin kanssa ja rautavarastossa oli työssään Halosen Hermanni. Jos räjähdys olisi tapahtunut noissa kohdissa, olisi seuraukset varmaankin olleet tuhoisimmat. Tapahduma ei päättynyt tähän. "Räjähdys" tapahtui sitten panssarivaunujen vierellä, kun paikalle sattunut Työvoiman kaupallinen johtaja Matti Saastamoinen ripitti ruotsalaisia. Ruotsin pojat olivat lumivalkeita. Heidän kömpiessään vaunun sisältä ulkona odotti Matti Saastamoinen punaisena suuttumuksesta.

Siinä saivat ruotsalaiset tuntee suomalaista kirosanastoa, kun Matti tunnetulla taidollaan niitä lasketteli. Antamansa ripityksen jälkeen hän tuli varaston toiseen kerrokseen, missä työskentelin. Vielä sielläkin jatkui "hurrien" ripitys. Johtaja Matti löi monta kertaa nyrkillään varaston suureen pöytään kirosanojen säestäessä vihaisen miehen tunteen purkausta. Jälkeenpäin kerrottiin, että Ruotsin vapaaehtoiset saivat uuden komennuksen, pois "itsestään" laukeavien panssariautotykkien luota, niin kuin he olivat asian todistaneet."

Kun Panssarikorjaamo oli aloittanut toimintansa, sijoitettiin sen suojaksi Kansallisosakepankin (nykyisin Foster Wheeler [Amecin] konttorirakennus) katolle sotasaaliskonekivääri ilmatorjuntaa varten. Ilmavalvontapaikka oli nykyisen sankarihautausmaan alueella.

Sotasaaliskalusto sisälsi alkuaikoina paljon kaikenlaista kamaa ja törkyä, jopa ruumiita ja ruumiinosia. Haju oli joskus kammottava, kun vaunut tuotiin sisälle sulamaan ja siivottaviksi ennen korjausta. Kalusto numeroitiin heti sen saavuttua. Talvisodan päättyessä numerointi nousi jo yli kolmensadan. Esimerkiksi Tolvajärveltä lähetettiin 5.1.1940 Keskuskorjaamolle 41 panssarivaunua ja yksi panssariauto. Myös Suomussalmelta tuli runsaasti kalustoa.

Panssarikorjaamon arkipäivää Ahlströmin konepajalla. Valokuva: Valokuvaamo Jänis.

Sotasaaliin kunnostustöiden lisäksi panssarikorjaamo suoritti myös muita tehtäviä. Muun muassa valmistettiin ilmatorjunta-alustoja venäläisiä pikakiväärejä varten sekä pidettiin traktorikursseja ja muita kursseja. Panssarikorjaamon toiminta herätti huomiota ulkomaille, sillä sehän oli paikka, missä täysin turvallisesti pystyi tutustumaan venäläiseen panssarikalustoon.

Vierailijoista mainittakoon Englannin työväenpuolueen sihteeri, sir Walter Citrine. Lisäksi kävi suuri joukko englantilaisia, ranskalaisia ja ruotsalaisia upseereita katselemassa ja tutkimassa erilaisia panssariajoneuvoja.

15.1.1940 tuli Varkauteen ruotsalainen insinööri Walter Hultbom mukanaan myöskin

Panssarikeskuskorjaamon ruotsalaisia vapaaehtoisia Talvisodan aikana. Keskellä vääpeli R. Leiman. Valokuva kirjasta Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919-1949.

asentajia, jotka ryhtyivät auttamaan sotasaalisvaunujen korjaamisessa. Insinööri Hultbom asui aluksi vähän aikaa Väinölässä diplomi-insinööri Hans Brandersin luona, kunnes pääsi omaan majoitukseen.

Kun talvisota päättyi 13.3.1940, oli Varkaudessa vielä paljon kunnostamatonta materiaalia, joten korjaamon toiminta jatkui. Joulukuussa 1940 insinöörimajuri Ruotzi kuitenkin komennettiin takaisin Hämeenlinnaan hoitamaan rauhanajan virkatehtäviään. Samaan aikaan insinööri Hultbom miehineen palasi Ruotsiin. Työkalunsa he kuitenkin jättivät Varkauteen. Töitä jäi jatkamaan sotilasvirkamieheksi ylennetty väepeli Sulo Sarjanen.

8.1.1940 Panssaripataljoonan esikunta ja kolmas komppania siirtyivät Varkauteen, mutta Panssarikoulutuskeskus jäi edelleen Hämeenlinnaan. 16.1.1940 Varkauteen komennettu luutnantti P V Snellman ryhtyi perustamaan kuudetta panssarikomppaniaa. Kolmas komppania majoitettiin Lehtoniemen kansakoululle ja kuudes komppania Pitkäläniemen kansakoululle.

Varkauden majoituspäälliköksi oli komennettu A Ahlström Oy:n insinööri Sven Björklund. Tässä ominaisuudessa hän sai tehtäväkseen järjestää majoituksen armeijan eri yksiköille sekä korjaamon komennusmiehille ja ruotsalaisille vapaaehtoisille. Lisäksi hän "takavari-koi" tilat sairaaloille, armeijan varikoille ym. Yllämainittujen koulujen lisäksi mm vasta rakennettu elokuvateatteri Maxim otettiin myös Puolustusvoimien käyttöön. Tästä Maximin omistaja Kujanen suuttui insinööri Björklundille, vaikka kiinteistö ei ollutkaan kauan tällaisessa käytössä. Myös Kuntolaan majoitettiin sotilaita.

Panssaripataljoonan komentaja majuri Sven Björkman paraatissa Kosulanniemen urheilukentällä kesällä 1940. Valokuva Sven Björklundin kokoelmasta.

Kun talvisota päättyi, oli maallamme edessään suuri evakuoimistehtävä. Tätä joutui myös Panssaripataljoona suorittamaan. Kaikki komppanioiden autot muodostivat pitkiä autokolonnia. Ruotsista evakuointia avustamaan saapuneen autopataljoonan esikunta sijoittui Varkauteen. Se oli hyvin läheisessä kosketuksessa ja yhteistoiminnassa Panssaripataljoonan kanssa. Rauhan tultua 13.3.1940 oli Varkaudessa 310 miestä, joista 82 Panssaripataljoonan esikunnassa ja korjaamolla sekä loput Panssarikomppanioissa. Elokuun alkupäivinä 1940 Panssaripataljoona siirrettiin Hämeenlinnaan, mutta korjaamo jäi Varkauteen jatkamaan toimintaansa.

Jatkosodan alettua kesäkuussa 1941, korjaustoiminta alkoi uudestaan, mutta ammattiasentajia oli vain 12, joista kuitenkin neljä siirrettiin Panssaripataljoonaan, kun komppanioihin perustettiin omat korjausryhmät. Sotasaaliskalustoa oli edelleen valtavasti ja pian todettiin korjaamotilat riittämättömiksi.

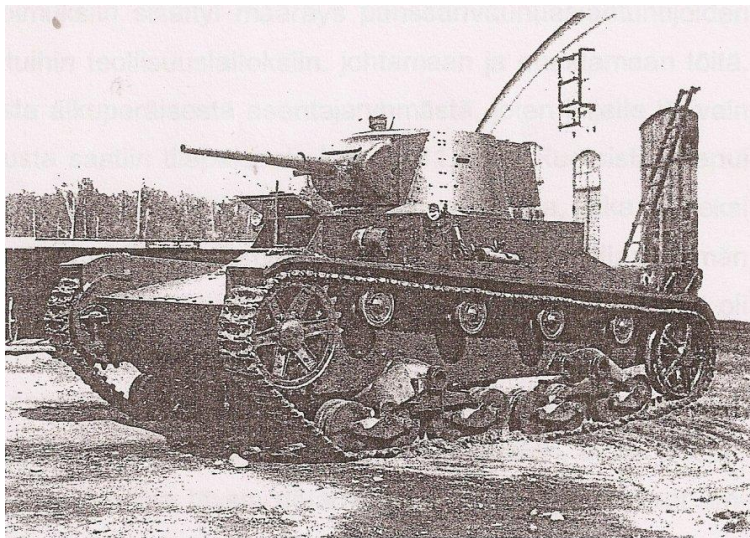
Insinöörimajuri Ruotzi palasi kesällä johtamaan toimintaa ja 11.7.1941 aloitti Panssarikeskuskorjaamo toimintansa virallisesti. Lisää korjaamokapasiteettiä piti saada pian. Ensin tehtiin Varkauden uuden Ford-korjaamon kanssa vuokrasopimus tyhjillään olleista tiloista, sillä korjaamon henkilöstö oli sodassa. Sinne sijoitettiin traktorikorjaamo. Panssariautojen korjaamisesta tehtiin sopimus Riihimäen keskusvankilan kanssa. Erään muistitiedon mukaan panssarivaunuja korjattiin myöhempinä vuosina myös vaneritehtaan korjaamolla.

Keskuskorjaamon vahvuus 31.8.1941 oli 109, joista kaksi oli lottia. Henkilöstö majoitettiin suurimmaksi osaksi uuteen Työväenopiston [nykyisin Soisalo-opisto] rakennukseen. Esikunta sijoittui Luhtalaan ja osa henkilökunnasta hotelleihin ja matkustajakoteihin.

Muonituksen hoiti aluksi Varkauden Lotta Svärd - osasto, mutta myöhemmin Työväenopiston keittiö otti ruokalan hoitaakseen.

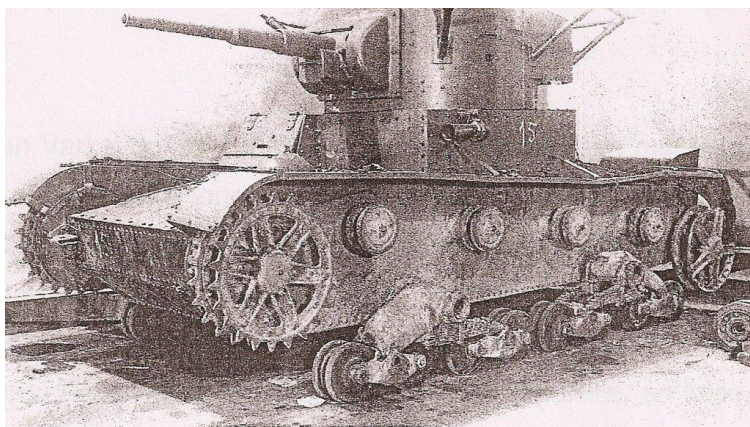
Vuoden 1941 lopulla insinöörimajuri Ruotzi teki sopimuksen Tampereen Lokomon kanssa keveiden panssarivaunujen korjauksesta. A Ahlström Oy:n kanssa tehtiin panssaritraktoreiden korjaussopimus. Myös monien muiden yritysten kanssa tehtiin korjaussopimuksia. Näistä voidaan mainita Ruona Oy, Raabe, Porin Konepaja, Tampereen Lentokonetehdas ja Valtion tykkitehdas Jyväskylässä.

Ford Motor Company korjasi moottoreita. Koko korjaustoiminnan johto oli kuitenkin Varkaudessa. Sotasaalisvaunujen lisäksi Varkaudessa huollettiin ja korjattiin myös Englannissa 1930-luvulla ostettuja kevyitä Vickers-panssarivaunuja, joita alun perin oli 32 kpl, mutta niistä 5 oli menetetty talvisodassa

Englannista 1936 ostettu Vickers kevyt panssarivaunu (7,4 tonnia) konepajan edessä. Tyypimerkintä T-26 E. Valokuva Hans Brandersin kokoelmasta.

Näihin ei luonnollisesti ollut enää saatavissa varaosia Englannista, koska maittemme välillä oli epävirallinen sotatila. Runsaan sotasaaliin joukossa oli kuitenkin kaikista eniten vastaavia Neuvostoliitossa englantilaisilla lisensseillä

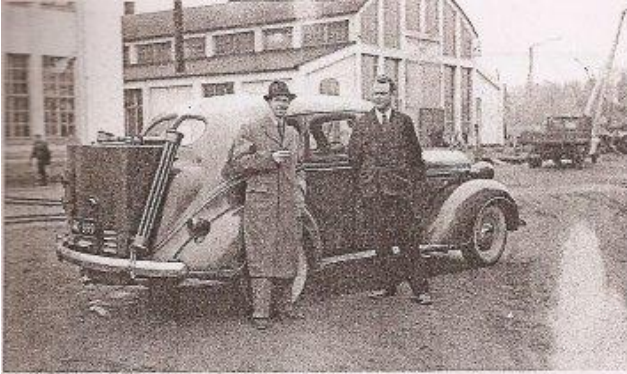
Vastaava sotasaalisvaunu, Neuvostoliitossa valmistettu T-26 B. Valokuva Hans Brandersin kokoelmasta.

valmistettuja T-26-tyyppisiä vaunuja, joista voitiin ottaa varaosia. Hankaluutena oli kuitenkin, että alkuperäiset Vickersit oli valmistettu tuumajärjestelmän mukaan, mutta venäläiset metrijärjestelmää noudattaen. Vaikka vaunut äkkiä katsoen näyttivät melkein samanlaisilta, kuluvien osien, kuten esimerkiksi telaketjujen korjaaminen ei ollut helppoa. Romutettavien venäläisten vaunujen vetopyörät laakereineen ja kytkimineen irrotettiin polttoleikkaamalla ja hitsattiin englantilaisiin vaunuihin, jotta niissä voitiin käyttää venäläisiä telaketjuja.

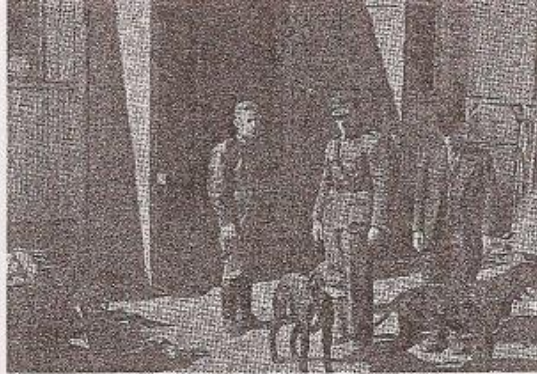
Yllämainittuihin korjaussopimuksiin sisältyi määräys panssarivaunuasiantuntijoiden komentamisesta yllämainittuihin teollisuuslaitoksiin johtamaan ja opastamaan töitä. Nämä oli otettava mainituista alkuperäisistä asentajaryhmistä, joten jäljelle jäi vain noin puolet heistä. Helpotusta saatiin tilapäisesti, kun 23.11.1941 Ruotsista saapui mestari Sandénin johtama joukko ruotsalaisia panssarivaunuasentajia, jotka puoleksi vapaaehtoisesti oli komennettu Suomeen saamaan kokemusta. Suurimmillaan tämän ryhmän vahvuus oli 62, mutta keskimäärin noin 30 miestä yli vuoden ajan. Heillä oli mukanaan myös hyvät työkalut, joten heistä oli suuri hyöty korjaamolle. Joulukuussa 1942 korjaamon asentajatilanne kävi aivan kestävämmäksi, kun ruotsalaiset palasivat kotimaahansa. Kuinka paljon ammattimiehiä silloin jäi Varkauteen, ei ole tiedossani, mutta määrä oli joka tapauksessa riittämätön. Lukuisat anomukset ammattimiesten siirtämisestä Panssarikeskukseen eivät joutaneet toivottuun tulokseen. Ainoa apu oli 51 rintamalta Sotasairaalan kautta komennettua toipilasta, joiden hermot eivät kestäneet rintamalla olon paineita. Näiden miesten tehtäväksi tuli kaasutehtaan alueella olleen valtavan panssariromumäärän siirtely, muuhun heidän ammattitaitonsa ei yleensä riittänyt.

Tarkkoja tietoja erityyppisten Varkaudessa korjattujen panssariajoneuvojen määrästä ei ole, mutta pienimmät olivat kolme tonnia painavat STZ-3 "Komsomoletz" - panssaritraktorit ja suurimmat 2 kpl 3-tornisia T-28:a, jotka painoivat 32 tonnia. Viimeksi mainitut kulkiivat panssarimiesten kesken nimellä "Postijuna", koska ensiksi sotasaaaliiksi saatu jättiläinen oli täynnä venäläistä kenttäpostia. Lisäksi vaunun suuntaa oli vaikea kääntää suuren kokonsa vuoksi. Kun se saatiin kerran liikkeelle, se kulki mieluiten suoraan eteenpäin kuin postijuna.

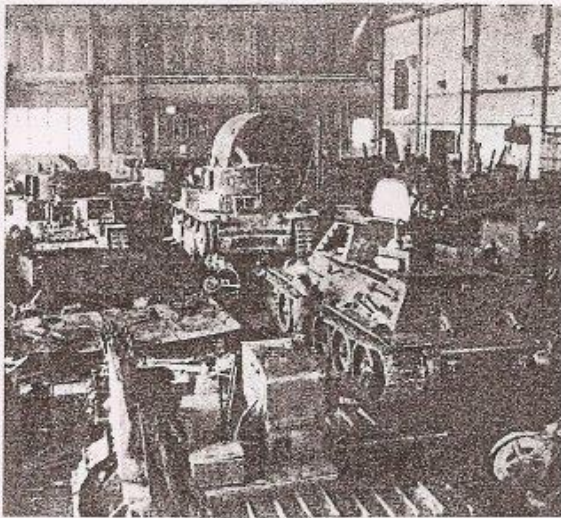
Esimerkkinä voidaan kuitenkin mainita, että 1.6. - 31.12.1942 välisenä aikana Keskuskorjaamolla korjattiin panssarikalustoa seuraavat määrät: T-26 26 kpl, STZ-3 38 kpl, T-28 2 kpl ja muita 5 kappaletta. Sen lisäksi korjattiin moottoreita vaihto-osiksi T-26 vaunuihin, joka oli Panssarivoimien yleisin vaunutyyppi. Töitä oli siis yllin kyllin.

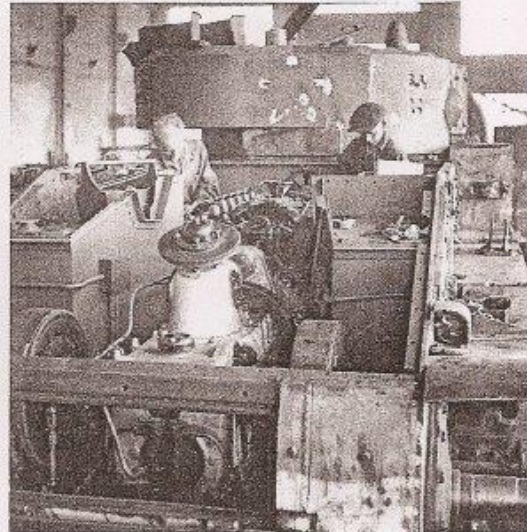
Insinööri Hultbom ja diplomi-insinööri Hans Branders konepajan edessä. Kuvan autossa on puukaasutin. Valokuva Hans Brandersin kokoelmasta.

Panssarikeskuksen "korkea raati" keväällä 1942. Vasemmalta Luutnantti Sarjanen, Insinöörimajuri Ruotzi ja mestari Sanden. Valokuva kirjasta Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919-1949.

Insinöörimajuri G. Ruotzi tarkastaa korjaustoimenpidettä "Sotkaa" kunnostettaessa. Valokuva: Valokuvaamo Jänis.

T-28 "Postijuna" korjattavana Ahlströmin konepajalla. Valokuva: Valokuvaamo Jänis.

Raskas panssarivaunu T-28 "postijuna" Ahlströmin konepajan edessä. Paino 32 tonnia, aseistus 76,2 tykkiä ja 4 pikakivääriä, joista 2 erillisissä pikkutorneissa ison edessä. Valokuva Hans Brandersin kokoelmasta.

STZ-3 Komsomoletz. Kuvassa Ps 755-8 Varkauden panssarikeskuksessa lokakuussa 1943. Valokuva Panssarikillan julkaisusta Puolustusvoimien Panssarikalusto 1918-1981.

T-26 B oli suomen eniten käytetty vaunutyyppi 1941-1945 aikana. Kuvassa Panssarikoulutuskomppanian vaunu 107 Varkauden Tehtaan koulun edessä 1942. Valokuva julkaisusta Puolustusvoimien Panssarikalusto 1918-1981.

Tykinvetotraktori STZ-3 Komsomoletz Ahlströminkadulla talvella 1940. Taustalla selluloosatehdas. Valokuva Sven Björklundin kokoelmasta.

2-torninen T-26 A ja amfibiovaunu T-37 Varkaudessa talvella 1940. Oikealla Panssarikorjaamon päällikkö Insinöörimajuri Ruotzi. Valokuva Sven Björklundin kokoelmasta.

Varkauteen perustetaan Panssarikeskus

Keskuskorjaamon toiminnan tehostamiseksi siirrettiin Hämeenlinnassa ollut korjauspaja Varkauden Keskuskorjaamon yhteyteen helmikuussa 1942. Samalla siirrettiin myös Hämeenlinnan Panssarikoulutuskeskuksesta panssarikomppania Varkauteen ja liitettiin Panssarikeskuskorjaamoon. Tämän uudelleenjärjestelyn yhteydessä Keskuskorjaamon nimi muutettiin Panssarikeskukseksi. Panssarikoulutuskomppanian päälliköksi tuli luutnantti A Vikkula ja komppania käsitti neljä upseeria, 13 aliupseeria ja 81 miestä. Lokakuun lopussa samana vuonna tuli koulutuskomppaniaan täydennykseksi 230 miestä ja Vikkulan tilalle päälliköksi luutnantti V Leiponen.

Marraskuun lopussa kävi ruotsalainen upseeri- ja teollisuusmiesretkikunta tutustumassa Panssarikeskuksen oloihin ja erikoisesti korjaamon ruotsalaisen vapaaehtoisjoukkueen toimintaan. Retkikunta oli tyytyväinen näkemäänsä.

Panssarikorjaamon komentotoimisto sijaitsi entisen tehtaan hotellin talossa (nykyisin Varkauden museo). Päällikkönä toimi edelleen insinörimajuri Guido Ruotzi. Konepajan suunnittelutoimistoa johti luutnantti, diplomi-insinööri Armas Tuomisto ja korjaamon toimintaa luutnantiksi ylennetty S Sarjanen. Suunnittelutoimistossa olivat vähän aikaa työssä mm varkautelaiset teknikot Viljo Aholainen ja Antti Gabel sekä Unto Hoffren.

Panssarikorjaamon suunnittelutoimiston henkilökunta vuonna 1942. Istumassa vasemmalta: Markku Lehtonen, Olle Söderberg, Armas Tuomisto, Osmo Jääskeläinen ja Eino Saloranta. Takana vasemmalta: Viljo Aholainen, Antti Gabel, Uolevi Saranto ja Unto Hoffren. Valokuva Viljo Aholaisen kokoelmasta.

Koulutuskomppania majoitettiin Joutenlahden uudelle kansakoululle, jonka seinässä on asiasta kertova muistolaatta. Huhtikuussa 1943 Panssarikoulutuskomppania laajennettiin kahdella komppanialla pataljoonaksi ja osa siitä majoitettiin Joroisiin. Ensimmäisessä ja toisessa komppaniassa annettiin alokaskoulutus ja jalkaväkikoulutus, kolmannessa

*Joutenlahden koulun seinässä oleva muistolaatta.
Valokuva: Stig Holmström.*

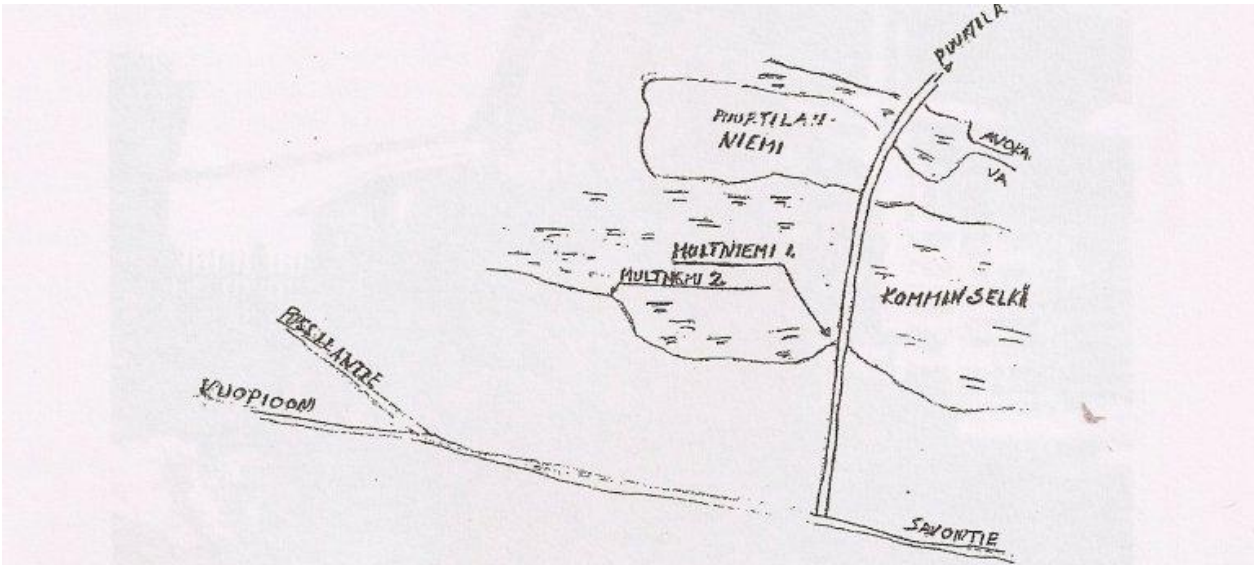
kompaniassa varsinainen panssarivaunu-koulutus. Kuinka paljon miehiä koulutet-tiin ensimmäisen vuoden aikana, ei ole tiedossani, mutta toiminnan laajetessa astui koulutuspataljoonan riveihin huhti-kuussa 1943 160 alokasta. Sotamieskoulu-tuskausi kesti 6 - 8 viikkoa, teknillinen eri-koiskoulutus kolme kuukautta ja taktilli-nen koulutus 3 - 4 kuukautta.

Kolmannessa komppaniassa oli ensimmäinen kolmen viikon jakso kaikille samanlainen. Tämän jälkeen koulutettavat jaettiin erikoiskoulutusryhmiin, joita olivat panssarivaunuam-pujat, panssarivaunujohtajat, panssarivaunun ajajat ja panssarivaunuasentajat. Myös vies-timiehiä koulutettiin, mutta radioiden puutteen vuoksi heille ei pystytty antamaan erikois-koulutusta. Autonkuljettajille opetettiin vain rakenne- ja liikennemääräykset, autonajokou-lutuksen nämä saivat Panssariprikaatissa Äänislinnassa.

Panssarikoulutuspataljoona oli alistettu suoraan Panssariprikaatin komentajalle, eversti Sven Björkmanille, mutta paikallisena komentajana oli ensin majuri Eero Utela ja myö-hemmin majuri Veikko Lounila. Koulutuspataljoonan komentaja toimi samalla myös Var-kauden varuskunnan komentajana. Esikunta sijoittui nyt jo puretun puutalon alakertaan, jossa sodan jälkeen oli H S Pitkäsen kauppa. Saman talon yläkerrassa asuivat koulutusup-seerit.

Kouluttajina toimivat pääasiassa nuoret reservinupseerit, jotka kuitenkin olivat jo saaneet rintamakokemusta, samoin aliupseerit olivat suureksi osaksi reserviläisiä. Upseereista voi-daan mainita Viipurissa syntynyt luutnantti Heikki Kunnaala, joka sai komennuksen Varkau-teen toukokuussa 1943 ja toimi täällä ensin kouluttajana ja loppuaikana komendanttina, kunnes elokuussa 1944 komennettiin takaisin taistelujoukkoihin Karjalan Kannakselle. Tääl-lä olivat myös luutnantit Urpo Kaarnakari, Risto Tirkkonen ja veljeni Björn Holmström, mo-lemmat jälkimmäiset Hämeenlinnasta. koulutettavatkin olivat eri puolelta Suomea, eikä niin kuin muissa joukoissa yleensä samalta seudulta kotoisin.

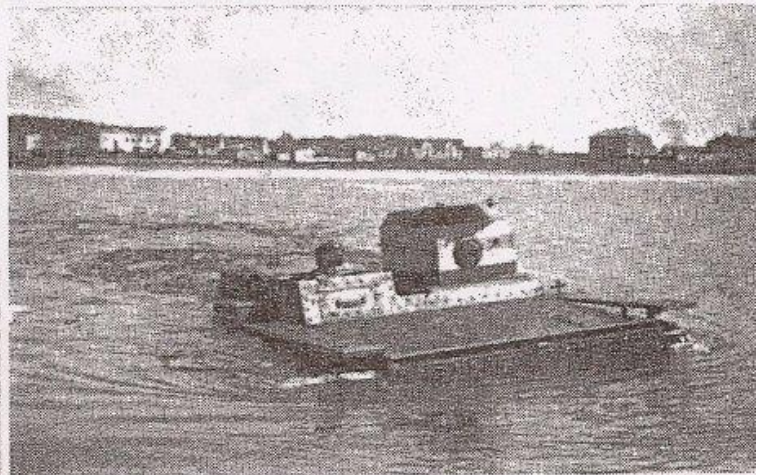
Panssarivaunuammuntoja oli joka ampujalle neljä ammuntaa ja yhteinen ampumatarvikemäärä kuusi tykin laukausta ja 70 pikakiväärin patruunaa. Nämä kovapanosammunnat tapahtuivat Suursuolla, jolle oli kuljetettu panssariromuja maalivaunuiksi. Näitä ammuttiin panssarivaunutykeillä ja Jaakko Rissanen tietää kertoa, että vielä 1980-luvun lopussa löytyi suolta näitä romuja, kun hän kävi siellä marjassa. Panssarivaunujen konekiväärien kovapanosammuntoja suoritettiin myös Joroisten lentokentän maastossa. Harjoitusammusten määrä oli vähäinen, mutta on muistettava, että taitoja täydennettiin Äänislinnan Panssari- kentällä.

Eino Vaalimaan piirtämä kartta panssarivaunujen harjoitusmaastosta. Puurtilan siltaa ei tuolloin vielä ollut.

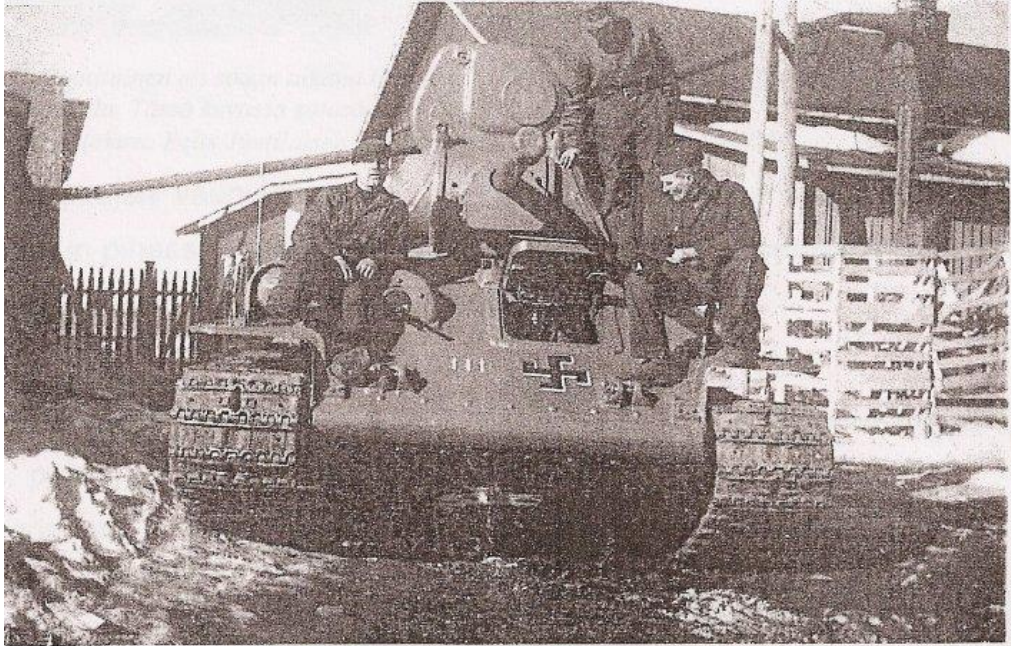

T-38 amfibiovaunu "uintikokeessa" Kankunharjun rannassa. Valokuva Hans Brandersin kokoelmasta.

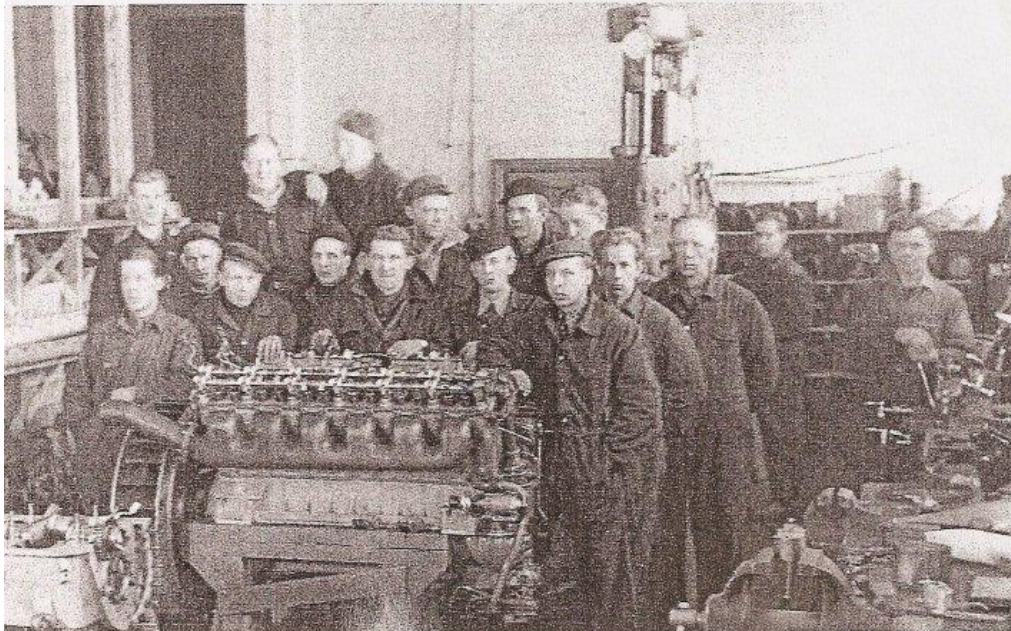

T-38 Vesillä Varkaudessa vuonna 1940. Valokuva kirjasta Suomalaiset panssarivaunujoukot 1919-1969.

Ajokoulutusta annettiin 15 tuntia miestä kohti. Tämän koulutuksen aikana ajajille opetettiin maaston käyttö ja tuliasemaan ajo. Maastoajot ajettiin Multniemen rannassa, missä oli tarkoitukseen sopivaa mäntykangasmaastoa ja entisiä sorapaikkoja. Nykyiset Riitulanmäen rivitalot rakennettiin vasta sodan jälkeen v. 1948. Uivat T-37 ja T-38-vaunut kokeiltiin vedessä siellä missä nyt on Kankunharjun uimaranta. Paikka oli tähän tarkoitukseen erittäin sopiva, koska järven pohja on loiva ja matala.

T-34 eli "Sotka" Varkaudessa vuonna 1943. Valokuva Kauko Kukkosen kokoelmasta.

Panssarivaunuasentajia luultavasti vuonna 1942. Takana vasemmalla Martti Iivarinen, edessä oikealla Eino Anttila ja Toivo Immonen. Valokuva Hans Brandersin kokoelmasta.

Eelis Juutilainen oli sodan aikana töissä panssarikorjaamolla. Tässä kuvassa sotasaalisvaunu T-26 B:n edessä. Valokuva Eelis Juutilaisen kokoelmasta.

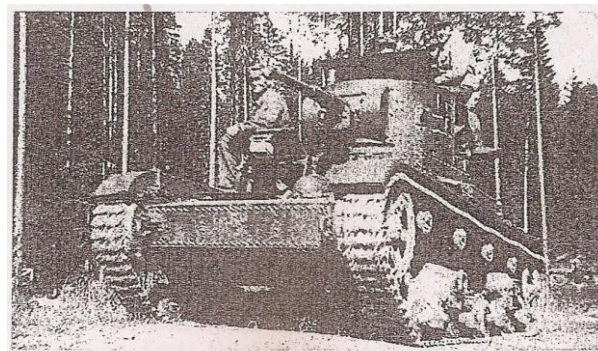
Korjauksien jälkeen panssarivaunuja kokeiltiin myös Väinölän takana olevassa rinteessä, suunnilleen siellä missä nyt on Taipaleentien ja Helsingin Sanomien kirjapaino. Heikki Kunnaala muistelee itse ajaneensa Vattuvuoren maastossa. Varmasti telaketjujen kolina kävi sodan vuosien aikana tutuksi kaikille varkautelaisille, sillä koulutusajojen lisäksi tulivat tietenkin korjattujen vaunujen koeajot.

Eräissä kuvassa panssarivaunu seisookin Tehtaan koulun pihassa. Ajajien valinta tapahtui ajokokeiden perusteella koulutuksen alkuvaiheessa. Ajajatkin saivat lisäkoulutusta Äänislinnassa.

Koulutusta haittasi pahasti kaluston puute, vaikka Panssarikorjaamo työskenteli koko ajan ääri rajoilla. Taisteluosastot olivat tietysti etuoikeutetussa asemassa, kun kunnostettuja vaunuja jaettiin. Niinpä vaunujohtajien ja ampujien koulutuksessa oli käytettävissä vain 4 - 5 vaunua. Vielä vuoden 1943 alussa oli koulutuskeskuksessa vain viisi vaunua, kun alokkaita saapui 309. Koulutusryhmän vahvuus oli 90 miestä ja jokaiselle piti antaa tunnin ajokoulutus. Ajajia oli 40 ja heidän kouluttamiseensa

Panssarimiehet valmiita päivän palvelukseen Varkaudessa. Valokuva Panssarilehdestä 1/1995.

Vickers palaa ampumaradalta. Valokuva Panssarilehdestä 1/1995.

oli myös käytettävissä vain 4 - 5 vaunua. Kokonaistarve oli vähintään 20 vaunua, jotta olisi saatu edes välttävä koulutustaso. Asentajien koulutusmahdollisuudet sen sijaan olivat Varkaudessa hyvät.

Panssarijoukkojen historiikissa on maininta Varkaudessa v. 1942 järjestetyistä traktorikursseista. Siinä sanotaan, että ensimmäiselle, vain kolmen päivän kurssille, oli komennettu sellaisia miehiä, joilla ei ollut minkäänlaista tarvittavaa peruskoulutusta tältä alalta, joten kurssi kivi kokoon. Käytettävissä

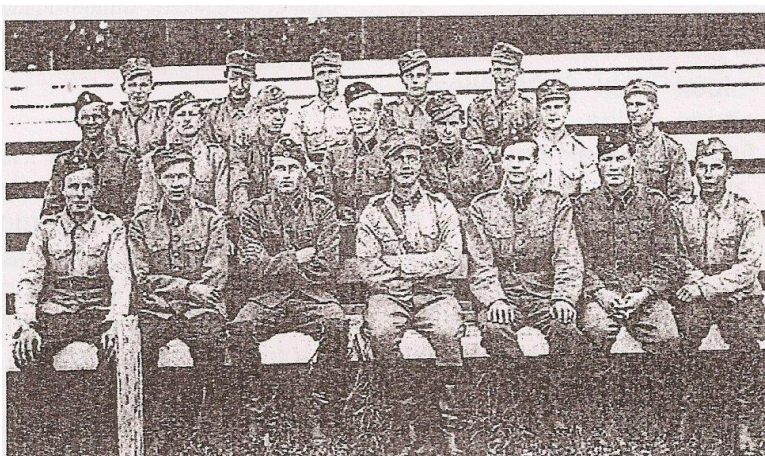

Tykinvetotraktorit STZ-3- koulutusajossa. Valokuva: Valokuvaamo Jänis.

olevien valokuvien perusteella voi kuitenkin päätellä, että tykinvetotraktorien kurseja järjestettiin myöhemminkin.

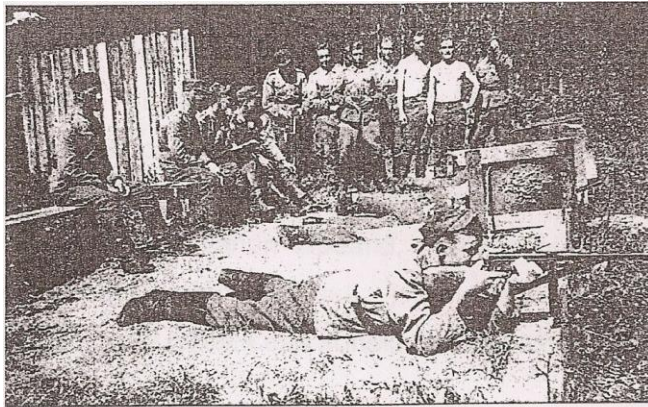
Keväällä 1943 oli aiemmin mainittujen 309 miehen joukossa 1924 syntynyt panssariveteraani, joka eräessä Panssarilehden numerossa kertoo Varkauden ajoista seuraavasti:

"Monet miehistä olivat olleet "rivissä" jo vuonna 1941, kunnes Päämaja oli komentanut alaikäiset takaisin reserviin. Nyt kaikki tulivat alokkaiksi Varkauteen periaatteella "tukka pois ja pulinat pois rivistä". Komppanian päällikkönä toimi tuolloin luutnantti Aito Leiponen.

Luutnantti Esko Korpimaa (edessä keskellä) ja vaununjohtajaoppilaat. 3. oikealla Eero Mättö, keskirivissä 3. vasemmalta pistooliampuja Ronimus ja 3. oikealta panssarimies Hunsa. Takarivissä vasemmalla Aimo Sillanterä ja Pentti Kärki. Valokuva Panssarilehdestä 1/1995.

Muina kouluttajina toimivat seuraavat henkilöt: luutnantti Esko Korpimaa koulutti vaununjohtajia ja ampujia, vänrikki Vilho Muhli puolestaan ampujia. Moottorioppia jakoi varusmiehille sotilasmestari Kinnunen. Kesäkuussa 1943 opetusupseeriksi komppaniaan määrätty Jaakko Kassila piti oppitunteja mm. aseiden tehosta ja vihollisen panssariesteistä. Erilaisissa maastoharjoituksissa toimi kouluttajana kersantti Salonen, marssikompassiasiantuntijana ylikersantti Laurila. Nämä molemmat johtivat myös konepistooliammuntoja Könönpellon ampumaradalla. Vänrikki Pirilä piti oppitunteja räjähdysaineista ja opetti pintapanosten käyttöä. Kertojan oman joukkueen johtajana toimi kersantti Toivo Matsi ja muina kouluttajina hän mainitsee vielä mm vänrikki Lahtisen, kersantit Pekka Pelttari, Kylä-Pekka ja Vuorilahti sekä apukouluttajat alikersantit Lahtinen, Makkonen, Alenius, Laine ja Jussila.

Psm Aimo Silanterä ampuu konepistoolilla. Ammunnan johtaja ylikersantti Laurila istuu ampujien takana. Kuva lienee otettu Könönpellon ampumaradalta. Valokuva Panssarilehdestä 1/1995.

Saapumiserän ensimmäinen osasto oli majoitettuna Joutenlahden kansakoululle, osa oli keskuskoululla ja ajoittain Työväenopistolla. Opiston "poppoo" joutui erityisryhmänä monesti erityisasemaan. Panssarikoulutuksen lisäksi miehet osallistuivat myös muuhun palvelukseen. Panssarikeskuskorjaamolla he mm vartioivat suurta sotasaalisvaunujen varastoa Klooritehtaan luona.

Kesällä 1943 koko koulutusyksikkö sai vähän vaihtelua arkeen. Komppania suoritti Saimaalla risteilyn Helmi-nimisellä proomulla, jonka savupiipussa komeili Ahlström-konsernin tunnus. Kyseessä oli komennus halkojen tekoon Savon sydämessä. Kenttäkeittiö oli proomun kannella ja aurinko paistoi niin kuumasti, että luutnantti Korpimaan varusteisiin kuuluivat vain uimahousut ja upseerin komentovyö ilman paitaa. Heinäkuussa sotilaat auttoivat sellaista lähiympäristön maatalousväkeä, jonka isännät olivat rintamalla.

Urheiluakin harrastettiin, mm. maastajuoksua ja pistooliammuntaa. Syksymmällä koulutettavat saivat muutakin vaihtelua päiväohjelmaan. Kaivettiin perunakellarin perustus ja käytiin mustikassa. Tuli myös erikoiskomennus Suojeluskuntain Päälystökoululle Tuusulaan, jossa kaksi T-26-vaunua toimivat havainto- ja maalivaunuina.

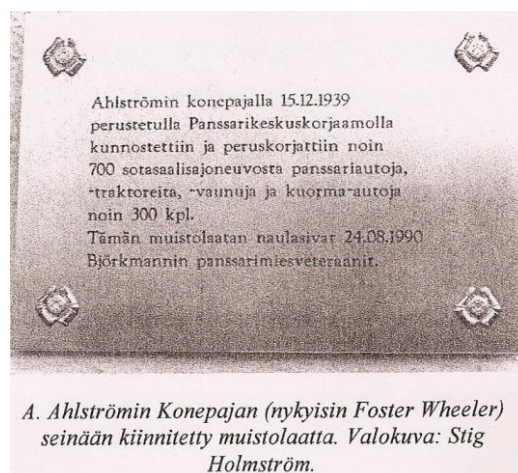
Sotilasvala oli vannottu jo 21.4.1943 Varkauden kirkossa, mutta vasta lokakuun alussa tuli lähtö Panssariprikaatiin Äänislinnaan."

Tähän päättyivät Pentti Kärjen muistelmat Varkauden ajasta. Hän osallistui sittemmin niin Kannaksen suurtaisteluihin kesällä 1944 kuin Lapin sotaan kuten muutkin panssarimiehet. Eräänä alokasterina hän mainitsee mm. nimen Tankmar Horn, jääkärieverstin poika ja sodan jälkeen tunnettu teollisuusjohtaja ja ministeri.

Rankan palveluksen vastapainoksi osattiin kyllä välillä juhliakin. Vänrikki Esko Tuominen palveli Joroisissa Panssaripataljoonan kouluttajana 5.5. - 5.8.1943. Kun joskus päästiin iltalomalle, niin tietysti piti päästä Varkauteen. Joroisten koulutuskompanialla oli käytössään pieni saksalainen avoin nelipaikkainen jeeppi, jolla hurautettiin kauppalaan. Loppukesästä siellä pidettiin rapujuhlia. Mistä ravut tulivat, sitä hän ei muista, mutta suuria olivat ja niitä oli paljon. Tehtaalta joku onnistui saamaan hyvää kostuketta, joten juhlat onnistuivat täydellisesti. Yöpymismahdollisuuskin oli hotellissa (H S Pitkäsen talo), missä varkautelaiset kouluttajat asuivat. Aamulla palattiin sitten Joroisiin tavalliseen päiväpalvelukseen, joskus ehkä pää oli vähän kipeä, mutta mieli virkeänä. Joroisten lentokenttä oli koulutuskompanian käytössä, joten siellä annettiin ajokoulutusta. Ammuntaa suoritettiin sekä tykeillä että konekivääreillä läheisessä maastossa.

Eräänä kouluttajana Esko mainitsee vänrikki Karl Flinkmanin. Vuoden 1944 alussa perustettiin Panssarikeskuksen yhteyteen Mekaanikkokoulu, jonka johtajaksi siirrettiin kapteeni Olavi Keskinen. ensimmäisellä kurssilla oli oppilaita yhteensä 23.

Vuosien mittaan oli Panssarikeskukseen kertynyt valtava määrä sotasaalista. Kaikkiaan saatiin erilaisia panssariajoneuvoja noin 700. Näistä korjattiin omaan käyttöön panssari-vaunuja ja tykinvetotraktoreita yhteensä 300. Tästä todisteena on entisen A Ahlström Oy:n, nykyisen Foster Wheeler [Amecin] pääoven viereen kiinnitetty pronssilaatta.

Panssariajoneuvoja saatiin runsaasta sotasaaliista kunnostettua omaan käyttöön lähes 500 ja kun osa niistä voitiin vielä kunnostaa heti rintamalla, voimme todeta, että Varkauden Panssarikorjaamo oli ylivoimaisesti tärkein koko Suomessa. korjattiinhan täällä lähes 70 % Suomen käyttämästä kalustosta. Vuoden 1944 alussa oli romutettavia vaunuja 242 kpl.

Kun sotatoimet kesällä 1944 muodostuivat liikkuviksi, suunniteltiin jo Panssarikeskuksen siirtämistä Pietarsaareen. Vuosalmen, Talin ja Ihantalan torjuntataistelujen jälkeen miehet kuitenkin muuttuivat ja kun syyskuussa solmittiin välirauha, tämä suunnitelma raukesi. Lokakuussa reserviläiset kotiutettiin, mutta sen jälkeen piti vielä Varkaudesta evakuoida jäljellä oleva kalusto. Joulukuun 18. päivään mennessä oli kuljetettu pois 256 rautatievaunulista erilaista materiaalia. Klooritehtaan alueelle jäi kuitenkin vielä sen jälkeen valtavat romuvarastot.

31.12.1944 Panssarikeskus lakkasi virallisesti olemasta ja kantahenkilöstö siirtyi Panssari-pataljoonaan Hämeenlinnan Parolaan. Varkauteen jäi pieni selvittelyryhmä konttoripäällikkö Artalan johdolla. Romujen keräys ja poiskuljetus sekä alueen siivous vei vielä monta kuukautta. Näin päättyi Varkauden varuskunta-aika ja niin A Ahlström Oy:n konepaja kuin muutkin laitokset saivat siirtyä rauhanajan toimiin. Panssarikorjaamo ehti toimia täällä viisi vuotta ja varusmieskoulutusta annettiin melkein kolmen vuoden ajan arviolta noin tuhannelle nuorelle miehelle. Miten sodanaikainen toiminta vaikutti kauppalan toimintaan on minun vasta vuonna 1950 tänne muuttaneena vaikea arvioida. Konepajalle se varmasti antoi arvokasta kokemusta.

Kirjoittajasta

*Vänrikki Stig Holmström
vuonna 1943.*

Stig Holmström syntyi Hämeenlinnassa 12.7.1923, missä hänen isänsä insinöörimajuri Adolf Holmström oli Hyökkäysvaunukorjaamon päällikkönä. Koska perhe myös asui Poltinahon kasarmialueella, oli luonnollista, että kaikki siellä asuvat lapset tutustuivat jo pieninä silloisiin "tankkeihin". Nämä rumilukset, ensimmäisen maailmansodan aikaiset Renault F 17 (Renut) möyriivät kasarmialueen kentällä ja lähimaastossa. Pojat juoksivat vaunujen perässä ja seurasivat myös maastoharjoituksia. Näin Stig Holmströmistä tuli oikeastaan jo silloin "Tankkimies".

Hän kävi oppikoulua ensin Hangossa, mutta kun talvisota syttyi 30.11.1939, koulunkäynti keskeytyi. Hankoa pommitettiin vielä samana päivänä ja kolme ihmistä saivat surmansa jo ensimmäisessä lentohyökkäyksessä. Koulua ei käyty enää sinä talvena, eikä seuraavana keväänä. Kun 13.3.1940 solmitun rauhansopimuksen mukaan Hanko piti vuokrata Neuvostoliitolle, kirjoittaja jatkoi koulua Tampereella kesällä 1940. Seitsemäs luokka aloitettiin 1.8. ja käytiin loppuun 30.10. Seuraavana keväänä hän suoritti ylioppilastutkinnon Svenska Samskolan i Tammerfors - nimisessä koulussa.

Suomessa ei silloin uskottu, että sota voisi syttyä uudestaan. Niinpä Stig Holmström ilmoitautui vapaaehtoisesti Hyökkäysvaunukomppaniaan suorittaakseen asevelvollisuutensa. Alokaskoulutus alkoi vain muutaman sadan metrin päässä lapsuuden leikkipaikoista sijaitsevassa tsaarinaikaisessa kasarmissa. Syyskuun alussa 1941 tuli käsky rintamalle ja sotilasvala vannottiin Hämeenlinnan rautatieasemalla ennen junan lähtöä. Joulukuussa 1941 hän osallistui Poentsan taisteluihin Äänisjärven pohjoispäässä, mutta palasi Äänislinnaan (nykyisin Petroskoi), missä Panssariprikaati vietti kasarmielämää reservissä suurimman osan alkuvuotta 1942.

Elokuussa 1942 tuli komennus Niinisaloon Reserviupseerikouluun, joka kesti melkein jouluuun saakka. Pienen välivaiheen jälkeen Haminassa konekiväärikomppanian kouluttajana Stig Holmström palasi vänrikkinä Panssariprikaatiin Äänislinnaan. Seurasi pitkä aika varuskuntaelämää, minkä jälkeen keväällä 1944 hänen komppaniansa siirrettiin Lappeenrantaan.

Kun Neuvostoarmeijan suurhyökkäys alkoi Karjalan Kannaksella 9.6.1944, komppania lähetettiin sinne torjuntataisteluihin ja Holmström osallistui niihin panssarivaunujoukkueen johtajana. Välirauhan solmimisen jälkeen syyskuussa 1944 hän joutui vielä mukaan Lapin sotaan, josta hänet kotiutettiin saman vuoden marraskuussa. Parhaasta nuoruuden ajasta kului sodan vaiheissa 3,5 vuotta.

Palattuaan siviiliin Stig Holmström aloitti opintonsa Tampereen Teknillisessä Opistossa ja suoritti insinööritutkinnon syksyllä 1947. Tämän jälkeen hän oli pari vuotta Tampellan konepajalla sotakorvaustoimitusten projektipäällikkönä.

Vuonna 1950 hän muutti perheineen Varkauteen ja toimi A Ahlström Oy:n höyrykattilaosastolla suunnittelijana, myynti-insinöörinä ja lopuksi myyntipäällikkönä jääden eläkkeelle 1987. Osastonsa pääsuunnittelijana hän kehitti ja suunnitteli erikoiskattiloita Outokumpu Oy:n liekkisulatusprosessia varten. Uusi, kilpailijoihin verrattuna ylivoimainen tekniikka ja aktiivinen myyntitoiminta takasivat laitteille hyvät toimitusedellytykset ja niitä onkin toimitettu kaikkiin maanosiin.

Kun Panssarikilta vuonna 1991 perusti Savon alaosaston, Holmström oli alusta alkaen aktiivisesti mukana sen toiminnassa. Häntä pyydettiin esitelmöimään Kuopiossa killan jäsenille Suomen sodanaikaisista panssarivaunuista. Luennot antoivat sysäyksen siihen, että myös Varkaudessa toivottiin esitelmää paikkakunnan sodanaikaisista tapahtumista ja varsinkin Panssarikorjaamon toiminnasta. Kun keväällä 1999 heräsi ajatus tehdä historiikki Varkauden sotavuosista 1939 - 1945, lupautui Stig Holmström kirjoittamaan oman osansa edellä mainittujen esitelmien pohjalta. Kuvamateriaalin täydentämisen ja tietojen tarkistamisen aikaa vievän työn jälkeen aineistosta kehittyi kirjoitus "Varkauden Panssarikeskus".

Lähteet

Painetut lähteet:

Antila, Olavi (toim): Suomen Rintamamiehet 1939 - 1945, Ps Div, Ro ja Rv Pr
Karisto Oy, Hämeenlinna 1977.

Hovilainen Pentti: Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919 - 1949.
Panssaripataljoonan Upseeri- ja aliupseerikunta, 1949

Kantokoski, Pekka: Suomalaiset Panssarijoukot 1919 - 1969. Hämeenlinna, 1969.

Kuusela, Kari ja Muikku, Esa (toim): Puolustusvoimien panssarikalusto 1918 - 1981
Panssarikilta, 1981.

Käkelä, Erkki: Laguksen joukoissa tapahtunutta, artikkeli Panssarilehdessä 1/1995,
s. 56 - 58. Panssarikilta 1995

Painamattomat lähteet:

Sven Björklundin päiväkirjat

Panssariveteraanien haastattelut

PANSSARIPOIKANA VARKAUDESSA, Heikki Kunnaalan muistelmia sota-ajan Varkaudesta

Haastattelijana Liisa Arosilta

Heikki Kunnaala on Viipurin poikia, syntynyt 4.4.1920. ollessaan 16-vuotias perhe muutti Helsinkiin. Kouluvuodet taittuivat ja ylioppilaslakki painettiin päähän keväällä 1940. Koulunkäynnin ohessa hän kuului Suojeluskuntaan (Helsingin It, Suojeluskuntapatteri). Talvisodasta lähtien koululaisista ja opiskelijoista muodostettua Suojeluskuntakomppaniaa johti vänrikki Eino E. Salmi (myöhemmin Varkauden kaupunginjohtaja). Koulutus oli kovaa, monien mielestä tarpeettoman kovaa "simputusta". Talvisota oli meneillään, ja monien teki mieli päästä rintamalle maata puolustamaan. Sen vuoksi Heikki Kunnaala, kuten useat muutkin, anoi vapaaehtoisena asevelvollisuutta suorittamaan

Heikki Kunnaala. Valokuva Heikki Kunnaalan kokoelmasta.

ja joutui hämmästykseen Hämeenlinnaan panssarikoulutuskeskukseen (myöhemmin Panssarikoulutuspataljoona). Sen jälkeen kun alokasaika päättyi ja aliupseerikoulu oli käyty, koko panssariporukka siirrettiin talvisodan päätyttyä Varkauteen.

Varkaudessa toimi jo talvisodan alkupäivistä lähtien AA Oy:n konepajan yhteydessä sotasaaaliiksi saatujen panssariajoneuvojen korjaamo, myöhemmin Panssarikeskuskorjaamo. Täten paikkakunta ei ollut kolmekomppaniaiseksi muodostuneelle Panssaripataljoonan miehistölle täysin tuntematon. Komppanijat majoitettiin kouluihin, Pitkälänniemeen, Luttilaan, elokuvateatteri Maximiin [nykyisen Nordea-pankin paikalla] ja Työväenopistolle. Kerroja joutui komppaniansa kanssa Pitkälänniemen kansakoululle. Koulu oli ahdettu täyteen sekä nuoria asevelvollisia että vanhemman ikäluokan reserviläisiä. Ahdasta oli, joten nuoremmat joutuivat pitemmänkin aikaa nukkumaan lattialla heppoisilla patjoilla, kunnes reserviläisten lähdettyä tuli enemmän tilaa.

Maasto majoituspaikan läheisyydessä oli panssareille sopivaa, joten silloinen uusi ja jyrkkä Joensuun tie ja sen ympäristö tuli panssarivaunujen toimesta monasti muokatuksi. Paljon ei majoituspaikasta pois lähdetty vapaa-aikanakaan, koska kauppalan keskus tuntui olevan kovin kaukana. Polkupyöriä oli vähän ja muita ajoneuvoja ei ollut käytössä.

Kovin pikainen oli panssarijoukkojen ensimmäinen "visiitti" Varkaudessa, sillä jo elokuun alussa siirrettiin pataljoona takaisin Hämeenlinnaan. Panssarikeskuskorjaamo jäi kuitenkin edelleen Varkauteen.

Kesä-heinäkuussa 1940 kertoja ajeli panssarilla pitkin itärajaa Parikkalasta aina Joroisiin asti. Tarkoituksena oli kertoa rajaa vartioiville joukoille suomalaisista panssarijoukoista, niiden toiminnasta ja mahdollisuuksista. Varmaan rintamajoukot osasivat paremmin "suh- tautua" vihollisen panssareihin jatkosodan aikana.

Myöhemmin syyskuussa 1940 alkoi Kankaanpään Niinisalossa 49. reserviupseerikurssi (RUK), jonka jälkeen tuli komennus takaisin Panssareihin Hämeenlinnaan.

Aika tammikuusta kesäkuuhun 1941 oli selvästi valmistautumista johonkin, sotaan, ryös- tettyjen alueiden takaisinvaltaukseen tai johonkin muuhun. Poliittisesti aika oli uhkaava idän paineen johdosta. Sen takia tuntui helpottavalta ja rauhoittavalta, kun nähtiin saksa- laisten insinööriupseerien tutkivan ja mittailevan sotasaalispanssareita. Emme olleet enää yksin.

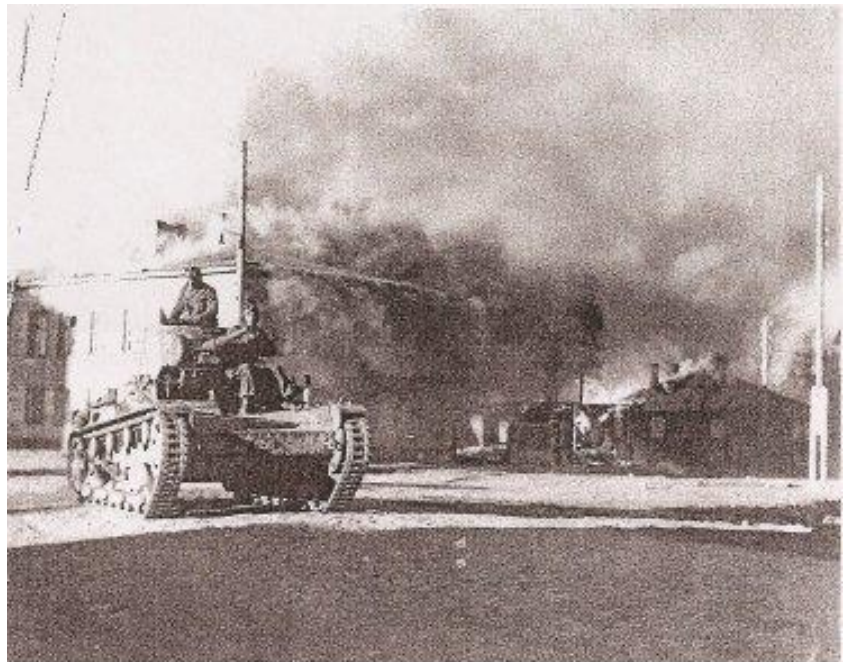
Palvelu kasarmeilla ja maastossa oli tiukkaa. Jatkuva harjoitusta vaunun ajajille, ampujille ja vaununjohtajille. Polttoainetta vaunuille löytyi, samoin patruunoita ja kranaatteja ja täh- täimet ja periskoopit oli jynssätty puhtaiksi. Vapaa-aikana varusmiesvänrikit tapasivat iltai- sin käydä tanssahtelemassa Aulangon hotellissa. Ei ihme, jos Hämeenlinnan asemalla sitten myöhemmin sotaan lähtöhetkellä nähtiin hellästi hyvästeleviä ja ehkä kyynelehtiviä tyttö- lapsia.

Jatkosodan vihollisuuksien kesäkuussa 1941 puhjettua siirrettiin panssarit Hämeenlinnasta Karjalan kannakselle Nuijamaan järven rannalle. Tarkoituksena oli

käyttää niitä taistelussa Kannaksen takaisinvaltauksessa. Tulikaste oli jo saatu Lappeenrannan asemalla, kun vihollisen hävittäjät tulittivat tuloksetta kuljetusjuna. Pitkään eivät panssarijoukot kuitenkaan viiptyneet Kannaksella, sillä käsky kävi: siirtyä Jääkäriprikaatin (myöhemmin Os Lagus) yhteyteen Laatokan itäpuolelle Viteleen. Näin tapahtui heinäkuun lopulla. Vitelestä käsin alkoi osasto Laguksen jääkäreiden ja panssareiden hyvässä yhteistoiminnassa tapahtunut raju eteneminen syväälle Itä-Karjalaan. Tuulosjoki, Aunus, Syväri, Petroskoi olivat kovia paikkoja panssaripojille ja moni jäi niille teille. Vastus oli kova.

23.9.1941 Os Laguksen hyökkäyskärki oli yöllä klo 2.30 saavuttanut Petäjäselän kylän. Petäjäselkä on noin 30 - 40 km etelään Petroskoista. Panssarin historia kertoo tapahtumasta seuraavaa: "Klo 2.00 saavutettiin Petäjäselän reuna. Vihollinen oli sytyttänyt taloja tuleen,

näiden loimujen valaistuksessa vänrikki Kunnaalan panssarijoukkue ajoi ensimmäisenä kylään jääkärikärjen seuratesa sitä. Kun joukkue kääntyi Äänislinnan tielle ja alkoi nousta kylän pohjoislaidalla olevalle harjulle, kohdistettiin siihen kiihkeä torjuntatuli. Valtavat leimahdukset värjittivät tienoon ja osoittivat, että vastassa oli raskaampaakin aseistusta. Vänrikki Kunnaalan kärkipanssarivaunuun osui 50 metrin päästä ammuttu ilmatorjuntatykin ammus. Se oli kuitenkin herkkä, eikä

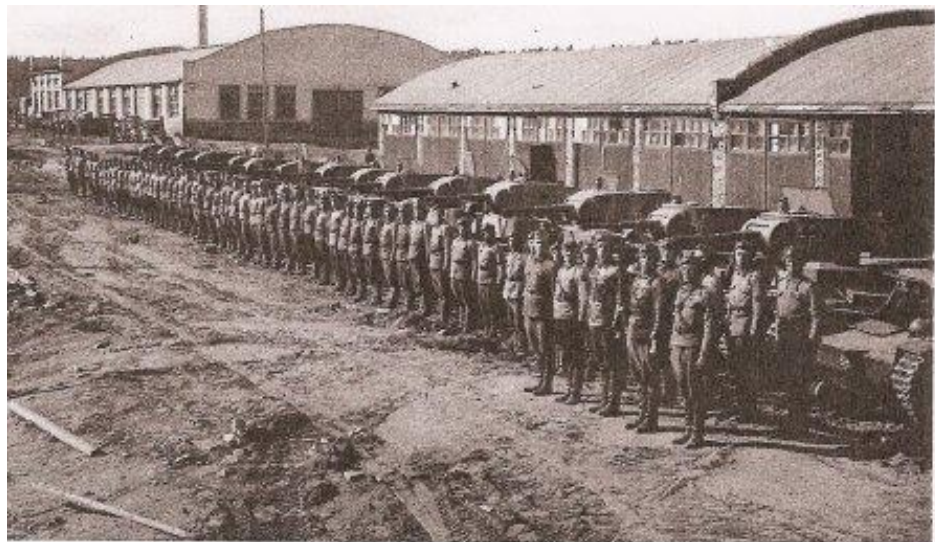
Äänislinnassa vuonna 1941. Heikki Kunnaala itse kuvassa panssarin tornissa vasemmalla. Valokuva Heikki Kunnaalan kokoelmasta.

mennyt panssarin läpi, vaan heitti johtopyörän ja kilpikonnan menemään sekä sytytti vaunun palamaan. Vaunun miehistöstä haavoittuivat vaikeasti alikersantti Rasi ja psm Hurme. Vänrikki Kunnaala haavoittui lievemmin." Oli se aikamoinen paukku! Siitä toipuminen vei jonkin aikaa, mutta sisukkaasti tapellen mentiin eteenpäin ja tavoite Petroskoi (valtauksen jälkeen Äänislinna) tuli saavutetuksi viikon kuluttua 1.10.1941

Äänislinnan valtauksen jälkeen tuli komennus kahden panssarin kanssa Nurmoilaan. Nurmoilaan, joka oli kylä lähellä Aunuksen kaupunkia, oli sijoittunut kenraali Talvelan VI armeijakunnan esikunta. Sen suojaksi tarvittiin vajaa jääkärikomppania ja panssarit. Koska mitään perin vakavaa ei tapahtunut, esikunnan suojaaminen lopetettiin ja vajaan puolen vuoden komennus päättyi paluuseen Äänislinnaan.

Eteneminen oli laantunut ja asemasota alkanut. Äänislinnassa alkoi palvelu joukko-osastoissa lähes rauhanomaiseen tapaan. Samoin siviilielämää alkoi kehkeytyä kaupungille.

Sota kun oli, asiaan kuuluivat kuitenkin tavanomaiset lentopommitukset, desanttijahdit, vihollisen maihinnousuyritykset, siirrot "eteen" (taistelutehtäviin rintamalle) jne. Viidennelle Panssarikompanialle, johon kertoja joukkueenjohtajana kuului, tulikin siirto Syvärille ja niin joulukuun 1942 tuli vietettyä Suuren Virran varrella. Ja keväällä takaisin Äänislinnaan.

5. panssarikomppania Ukonkasarmilla valmiina tarkastukseen. Valokuva Heikki Kunnaalan kokoelmasta.

Jo 1942 oli Varkaudessa alkanut panssarimiesten koulutus taisteluyksiköihin. Koulutus laajeni keväällä 1943 kolme komppaniaa Panssarikoulutuspataljoonaksi. Pataljoonaan komennettiin kouluttajiksi rintamakokemusta omaavia aliupseereita ja upseereita, näiden joukossa myös kertoja. Varkautelaiset olivat tottuneet näkemään panssarivaunuja aina vuodesta 1939 alkaen. Sen johdosta ei heissä herättänyt huomiota tai hämmästyksiä useidenkaan panssarivaunujen liikkuminen kauppalan kaduilla matkalla ajoharjoituksiin, vaikkapa Kommilan tai Kuoppakankaan - Vattuvuoren rantametsiköihin. Joskus "silmän välttäessä" suoritettiin "huviajoo", jolloin kyydissä saattoi olla varkautelaisia kaunottaria.

Koulutus, joka oli sekä jalkaväki- että panssarikoulutusta tapahtui komppanioissa, jotka oli sijoitettu kouluihin, työväenopistolle ja Joroisiin. Huvittavaa on näin jälkeenpäin muistella, ettei panssarivaunuja riittänyt koulutukseen, vaikka Keskuskorjaamo laittoi kuntoon sotasaa- listavaraa kaikella kiireellä.

Varkaus oli muodostunut melkoiseksi varuskunnaksi joukko-osastoinen, esikuntineen, majoituspaikkoineen, ruokaloineen jne. Millainen vaikutus suurehkoilla henkilöstömäärällä ja sillä työllä, jota varuskunnassa tehtiin, oli kauppalalle ja sen asukkaille?

Paikallisen teollisuuden ja varuskunnan välit olivat hyvät ja sopimuksiin perustuvat. Konsernin johto ymmärsi sotatilan aiheuttamat haitat tehtaiden tuotannolle ja muulle toiminnalle. Valtio luonnollisesti korvasi todetut menetykset. Varuskunta puolestaan asetti

Varkauden naiset ja Varuskunnan upseerit pesäpalloa pelaamassa. Valokuva Heikki Kunnaalan kokoelmasta.

tehtaan pyynnöstä vartion tehtaalle lähinnä voima-aseman turvallisuutta silmälläpitäen. Mitään vakavampaa ei sattunut. Panssaripojat kävivät mottimetsässä polttopuita tehtaan väelle sahaamassa ja pilkkomassa. Varuskunnan pesäpallojoukkue otti mittaa Varkauden naispesäpalloilijoista ja talvella jääpallojoukkue sai selkäänsä täkäläisistä jääpalloilijoista muodostetulta joukkueelta.

Varuskunnan kuri hajamajoituksesta johtuen ei ehkä ollut paras mahdollinen. Pahempia ei kuitenkaan sattunut. Kiertävät iltapartiot huolehtivat järjestyksestä kauppalan kaduilla. Varuskunnan apuna oli komendantti (komentajan adjutantti) ja komendantin toimisto. Lomalla olevat rintamamiehet saivat toimistosta noutaa nk viinan ostoluvan. Koska luvilla ostettavat määrät olivat vähäisiä, syntyi silloin tällöin erimielisyyksiä luvan hakijan ja toimiston henkilökunnan välillä. Luonnollisesti myös päihtyneitä sotilashenkilöitä joskus kauppalan kuvassa näkyi. Yleensä kauppalan asukkaat ymmärsivät ja ehkä hyväksyivätkin panssaripoikien rajutkin meiningit.

Vapaa-aikana sotilaat tutustuivat myös naispuoliseen väestöön. Tästä seurauksena usea poika sai "sotasaaliiksi" varkautelaisen tyttölapsen vieden hänet mennessään omalle

kotiseudulle tai asettuen asumaan tänne. Myös tämän kertoja löysi Varkaudesta aviopuolison.

Vielä kerran elokuussa 1944 komppanian kanssa yli rajan Enson seuduille. Taistelut olivat laantuneet ja välirauha tehty. Viimeisenä työnä Ensossa oli Enson klubin rappusten ja mattojen harjaus ja puhdistus. "Naapurit" varmaan tullessaan totesivat puhtaat paikat. Utin kautta Hämeenlinnaan ja kotiutus sieltä 4.11.1944. Sota oli päättynyt!

Helsingissä suoritettujen opintojen jälkeen järjestyi työpaikka kuin itsestään Varkaudessa. Paljon työtä, paljon kokemuksia, paljon ystäviä. Avioliitto, perhe, rauhallista perhe-elämää. Niin on panssarisotaveteraanin päivä kallistunut iltaan.

ALOKKAANA HÄMEENLINNASSA, KOULUTTAJANA VARKAUDESSA, Kauko Kukkonen ko- kemuksia sota-ajalta

Haastattelijana Liisa Arosilta

Kun iltapäivä tammikuussa hämärtyi, oli haastattelijakin tietoinen panssarikoulutuksen laajuudesta ja tärkeydestä. Siinä läpikäydään moottorioppia, läpikotainen tuntemus tekniikkaan sokkaneulasta lähtien, välikaasun polkemiseen vaihtamisen yhteydessä. Se ei alokailta heti onnistunut. Ajovaunu piti oppia niin hyvin tuntemaan, että sai sen käyntiin ja korjatuksi olosuhteissa missä tahansa.

Kersantti Kauko Kukkonen jatkaa, että vasta koulutuksen kautta nämä asiat selviävät ja vasta sodankäynti opetti panssarivaunujen tärkeyden ja niiden käytön sodassa. "Se selvisi vasta oikeastaan Äänislinnassa, kun tarpeeksi erilaisia panssarivaunuja oli kohdattu ja saatu sotasaaliina venäläisiltä. Suomella itsellään ei tätä kalustoa paljon ollut."

Kauko Kukkonen syntyi 1.1.1923 Viipurissa, maalaiskunnan puolella ja oli samalta suunnalta kotoisin kuin Johannes Virolainen. Kouluvuodet taittuivat Viipurissa ja innokkaana partiolaisena koko Viipurin lähialueet tulivat tutuiksi.

*Kauko Kukkonen n. vuonna
1942. Valokuva Kauko Kukkonen
kokoelmasta.*

Hänen oma koulutuksensa alkoi panssarivoimissa vuonna 1940 Hämeenlinnan Poltinahossa. "Kohta alokasajan päätyttyä otin lähdön rintamalle, mutta tulikin välirauha ja sinä aikana panssarikoulutus koveni Poltinahossa." Vuonna 1941 hänet siirrettiin Parolaan ja kohta sodan syttyessä tuli komennus Lappeenrantaan, Muukkoon. Vuonna 1942 Kukkonen kuului korjausvaunumiehistöön, jossa palveli kuusi miestä. "Tuli komennus Nuijamaalle, siellä tehtiin ratapölkkyistä silta ja purettiin vaunut alas. Mukana oli kymmenen vaunua, joista kaksi raskasta. Nuijamaalle lähdettiin jalkaväkeä tukemaan, mutta venäläiset eivät tehneet

vastarintaa, joten panssarivoimat komennettiin takaisin Lappeenrantaan. Vaunut sijoitettiin ratsastusmaneesin tiloihin, miehistö kouluille."

Panssarivaunuille tuli jälleen käyttöä, kun Päämajasta tuli käsky Luumäelle esteitä kokeilemaan. "Linnoitustöissä oli tehty lujaa työtä. Panssariesteet olivat valtavan suurista kivistä tehty, betonin kanssa syvään upotettuja. Talvisodasta saatujen lujien venäläisten panssaroiden voimaa esteisiin kokeilimme, mutta ne kestivät paikoillaan."

Välirauhan aikana kaikenlainen koulutus koveni. Kauko Kukkosella on tavattoman laaja valokuva-arkisto, jossa erityyppiset panssarivaunut ovat kuin esittelyssä. "Nämä kaikki piti tarkoin tuntea."

Sotatoimet laajenivat

Lähtö rintamalle tuli ja suuntana Lappeenranta - Värtsilä, josta kohti Laatokan pohjoisrantaan. Vitelessä ja Tuulosjoella tuli jo kova vastarinta ja kovat taistelut Aunusta kohti mentäessä.

Aunusjoen ylityksessä olivat neuvot tarpeen. Perääntyessään olivat venäläiset räjäyttäneet ison sillan, paksut tukit olivat virrassa läjäpäin, siitäkkin on kuva Kukkoson kokoelmassa.

Jalkaväki pääsi juosten yli asettuen varmistukseen, pioneerit tulivat sillanrakentajiksi ja panssarivaunut pääsivät etenemään. Mutta ei nämä etenemiset kivutta menneet, Tuulosjoen taistelussa muiden muassa Kukkonen haavoittui. Vaunuun tuli osuma, mikä vei molemmista kyynärpäistä lihat irti ja vaunu oli syttyä tuleen. Aunusjoen ylityksessä kylkiluu murtui, mutta nämä vaivat podettiin terveiksi rintamalla. "Oli saatu käsky edetä jalkaväen kanssa vihollislinjojen läpi, mutta venäläiset olivat kaivautuneet maahan poteroihin ja itykkit tulittivat vimmatusti. Jalkaväki ei pystynyt seuraamaan ja oli vetäydyttävä takaisin. Myös Poentsassa tuli vastaan kova paikka", kertoo vaununjohtaja Kukkonen. "Stalinin kanavalla asti sitä käytiin."

Komennus koulutuskeskukseen

"Äänislinnassa 19.10.1942 pataljoonan komentaja Åkerman kysyi minulta, että otanko loman vai komennuksen. Valitsin komennuksen, tietämättä minne." Komennus oli Varkauden tänne perustettuun Panssarijoukkojen koulutuskeskukseen. Näin kersantti Kukkonen huomasi olevansa vastaanottamassa noin 80 alokasta Joutenlahden koululla. He olivat eri puolilta Suomea ja kirjaamisen yhteydessä hän huomioi, miten monipuolista ammattikuntaa nuoret edustivat. "Tämän koulutusidean, että alokkaat kutsutaan eri puolilta Suomea, takana oli kenraalimajuri Lagus. Hän on julkituonut myös panssarivoimien ja jalkaväen koulutuksen yhteen sovittamisen, sillä sodankäynnissä heidän yhteistyöllään oli ratkaiseva merkitys. Myös Varkaudessa alokkaiden koulutukseen mukaan otettiin jalkaväen kivääri- ja kenttäharjoitukset ja kaikinainen fyysinen kunnon kohentaminen. Joutenlahden ja Taipaleen kentät ja laajat maastot ympärillä olivat erinomaiset tähän koulutukseen."

Varkaudessa oli tällöin myös ruotsalaisia vapaaehtoisia panssarivaunuasentajia. Heillä oli hyvät työkalut mukanaan. Tietävästi he olivat Ruotsin armeijasta, jotka nimenomaan halusivat tietää kaiken mahdollisen venäläisistä panssareista. Heidän kanssaan oli hyvä työskennellä. Alokkailla tämä koulutuskeskus antoi hyvän pohjan koko elämää ajatellen ja moni onkin löytänyt työpaikan metalli-, korjaamo- ja moottorialalta.

Ruotsalaisia vapaaehtoisia panssarivaunuasentajia Varkaudessa vuonna 1942. Valokuva Kauko Kukkosen kokoelmasta.

T-28 raskas panssarivaunu eli "Postijuna" korjattuna A. Ahlström Oy:n konepajalla vuonna 1942. Valokuva Kauko Kukkosen kokoelmasta.

Osa koulutuskeskuksesta oli myös Joroisissa. "Tiedetään, että Joroisiin oli pudotettu desantteja. Kirkonkylän tiellä oli vastaan tullut epämääräisen näköinen mies suomalaisen vänrikin univormussa. Kuulustelujen jälkeen saatiin selville, että desantteja oli muitakin ja niin nämä kolme löydettiin maastosta, jonne he olivat maakuopat itselleen kaivaneet."

Koulutuskeskuksesta rintamalle jälleen

Kouluttaja Kukkosen komennus Varkauteen päättyi 22.2.1943 ja matka Lappeenrannan kautta Äänislinnaan tapahtui välittömästi. Venäläisten sotatoimet laajenivat asemasodan jälkeen ja useita hyökkäyksiä jouduttiin torjumaan. Nämä tarinat löytyvät useiden historiakirjojen lehdiltä. Mutta vuoden 1944 tapahtumat kesällä kovine viivytys- ja perääntymis-taisteluineen ovat historian kovinta kerrontaa, ne seuraavat läpi koko elämän. "Oli saavut-tu Perkjärvelle ja vetäydytty vaunujen kanssa suojaisaan hiekkamonttuun kapteeni Räsäsen komennossa. "Nyt ei tästä lähdetä mihinkään", hän sanoi. Kuinka ollakaan, velipoika ilmaantui vaunun viereen avojaloin. "Ei sinne ole meneminen, siellä ei selviä kukaan hengis-sä", hän sanoi. Vihollisen yllättävä, kova painostus oli ajanut pienen miesryhmän äkkiläh-töön lepotauolta teltoistaan. Ilman jalkineita ja ruokaa he olivat toista vuorokautta rämpi-neet metsien ja soiden läpi. "Sain hankituksi joukolle hieman leipää, mutta saappaita ei ollut antaa", muistelee kertoja.

Sodan aikana panssarivoimia siirrettiin tilanteen sanelemana. Lapissa sotatoimet jatkuivat ja jälleen tultiin Lappeenrantaan. Raskas kalusto nostettiin junaan ja matka pohjoista kohti alkoi. Saavuttiin Ouluun ja ajomatka suunnattiin Ranuan kautta Rovaniemelle saksalaisten linjoja vastaan. "Ei se helppo sota ollut ja se jätti pahat vauriot koko Lappiin. Siviiliin selvit-tiin, mutta oli se kokonaisuudessaan pitkä ja kova taival." Oliko pelkoa useinkin? "Pelkoa oli, mutta ei sitä mielessään ruokkinut. Kun panssarivaunun kattoluukku sulkeutuu, se on jokaiselle pelko sillä hetkellä, mutta ajaessa se heti häipyy."

Työelämään

Kauko Kukkosen ensimmäinen työpaikka oli Tampereen Lentokonetehtaalla. Siirto sieltä tuli insinööri Bertel Antereen myötä Varkauden konepajalle. "Työtä on paljon ja asuntojakin", hän oli sanonut. Työtä olikin myös puuteollisuuden puolella ja Ämmänkosken valimolla. Vaimo löytyi Varkaudesta ja avioliitto solmittiin. Siviilielämä käynnistyi hyvin. "Aga rakensii kaasutehdasta Varkauteen ja siinä vaiheessa siirryin Agaan kaasupulloja asentamaan. Tehdas valmistui ja käynnistettiin juhlallisesti vierasjoukon kera. Minä jäin palvelukseen ja toimin esimiehenä, kunnes 33 työvuoden jälkeen siirryin eläkkeelle."

Sota-ajan tapahtumiin palataan jälleen ja niitä elävöittää liki sataan nouseva kuva-arkisto. Näitä kuvia ovat tarvinneet Puolustusvoimat ja Sota-arkisto tietojensa tueksi. Kukkonen osoittaa kuvaa Vickersistä. "Näitä kevyitä panssareita oli vain kaksi, kun koulutus Varkauudessa aloitettiin ja näillä vaunuilla sai ylittää Pirtinvirran vanhan puusillan. Mutta raskaampaa kalustoa tuli rintamalta, korjattuina ne palautettiin takaisin, niillä oli kuitenkin pysyteltävä konepajan kentällä ja ajettava vain kauppalan etelänpuoleista osaa." Valokuvaamiseen Kukkonen oli hakenut Puolustusvoimien luvan, mutta että nämä kuvat kulkivat repussa paikasta toiseen ja kotiin asti on ihme. "Valokuvaamiseen en myöhemmin ole ryhtynyt."

SAHALAUTASÄNKYJEN TEOSTA LAPIN SOTAAN, Martti Mäki-Patolan muistelmia sota- ajalta

Haastattelijana Liisa Arosilta

"Ne on maailmanlopun koneita", sanoi vaimoihminen, kun panssarivaunut jyristen menivät pienen mökin ohitse Käärmeniemen kiemuraisilla teillä. Ei Varkaudessa oltu totuttu sotakalustoon, sillä varuskuntapaikkakuntana silloinen kauppa ei koskaan ollut eikä myöhemminkään. Martti Mäki-Patola astui Puolustusvoimien asepalvelukseen kuitenkin 17. päivänä maaliskuuta 1942 juuri Varkaudessa.

Varkauteen oli perustettu panssarikoulutuskeskus sekä korjaamo, jossa oli myös ajoasentajakoulutus ja sähköoppi. Koulutus oli monipuolinen, sillä panssarivaunu eli hyökkäysvaunu piti läpikotaisin tuntea ja hallita. Kun 18-vuotias satakuntalaispoika Karvialta saapuu Varkauteen monien junanvaihtojen ja odotusten jälkeen iltapimeällä, eikä ketään ole vastassa eikä ole tietoa minne mennä, niin onhan siinä ihmetyksen paikka. Näin kuvailee tunnelmiaan nuori asevelvollinen: "En edes kotoa lähtiessäni tiennyt, missä Varkaus sijaitsi. Asemalla oli silloin pieni Kahvila Motti, siinä sain vaihdetuksi tupakalla itselleni pari voileipää. Myöhemmin asemalle saapui Stig Nyström (sittemmin kuuluisa kirurgi), hän neuvoi suunnan konepajalle. Ja voi sitä vaunujen romumäärää, mikä alueella sijaitsi."

Asepalvelus alkoi sänkyjen teolla. Sahalautaa kannettiin Joutenlahden koululle olkapäillä. Siellä sängyt koottiin ja yöpuullekin joskus päästiin. Mutta höykytyksenkin alokkaat kokivat alkajaisiksi. Komentaja oli näet käskenyt harvaan peräjonoon, ettei Lemmensilta alla pettäisi lautoja kannettaessa.

Koulutus alkoi

Panssarikoulutuskeskuksen koko vahvuus oli 300 miestä. Luennot pidettiin Työväenopistolla [nykyinen Soisalo-opistolla]. Luokkahuone oli ahdas ja tunkkainen, kun 70 miestä oli siinä kerrallaan, mukana sotilasmestaritkin. Ruokailu ja majoitus oli keskitetty Joutenlahden koululle. Torstilan kartanosta Joroisista noudettiin jauhosäkit, kolme palaa leipää oli päivän annos. "Nälkä oli aina, minäkin isokokoinen riski nuorukainen olisin tarvinnut enemmän. Kyllä kotoinen leipä muistui mieleen."

Koulutuskeskuksen päällikkönä toimi Guido Ruotzi ja komentajana Aito Veli Leiponen. Alo-
kasaika oli lyhyt. "Jo 18.5. lähdimme viemään kunnostettuja vaunuja Petroskoihin joukko-
jen varajohtajan Antti Maijasen komennuksessa. "No niin hyvät herrat, lähtekö vaunu
pois junasta", Maijanen kysyi vinosti. Olimme saaneet täydellisen ajokoulutuksen mutta
emme ajokorttia. Lähtihän ne, ja Onegan kivääritehtaan pihamaalle Petroskoissa siirtyi
hyökkäysvaunujen komea rivistö. Ajokortin saimme sitten vasta Äänislinnassa.

Pakkastalven taistelut

Joulukuussa 1941 Äänisjärven pohjoispäässä oli ollut kovat paikat. Taisteluja oli käyty, rai-
vokkaita, mutta kohtalokkaaksi oli käydyä venäläisten temppu. Vihollinen räjäytti 9.1.1942
Stalinin kanavan sulkuportit Poventsassa, jolloin vesi nousi hetkessä neljä metriä. Vaunuja
siinä meni ja paniikki oli syntyä, pakkasta oli 30 astetta, mutta hetken kovuudesta huoli-
matta ei mieshukka ollut niin suuri kuin pelättiin. Kymmenkunta miestä kuitenkin hukkui ja
monet saivat paleltumavammoja. Martti Mäki-Palola ei silloin vielä ollut mukana, mutta
kun vihollinen saman vuoden lopulla yritti samaa temppua uudestaan, hän oli Sotkansa
kanssa estämässä heidän aikeitaan ja haavoittui lievästi siinä taistelussa.

Karjalan Kannaksen suurtaistelut

Kesällä 1944 kenraalimajuri Laguksen johtama divisioona joutui kovaan paikkaan Siiranmä-
essä 9.6.1944. Venäläiset hyökkäsivät 2000 panssarin ylivoimalla suomalaisten aseisiin.
"Laguksen käytössä oli 200 hyökkäysvaunua ja komppaniamme sai määräyksen lähteä
apuun. Taisteluja käytiin neljän tien risteyksessä melko avonaisessa maastossa. Eversti,
myöhemmin kenraali Adolf Ehrnroothin neuvokkuudella tämä ylivoima kuitenkin torjuttiin
ja komppaniamme sai uuden komennuksen."

Kolhuja tuli

Ihantalan vastaiskussa 26.6.1944 Kannaksella Martti Mäki-Palola haavoittui. Komppania lähti kahdeksalla vaunulla haavoittuneita hakemaan. Ajaessaan Martti oli joutunut avaamaan vaunun luukkuja tarkistaakseen hyökkäysvaunun kyljessä olevan luukun. Panssariin tuli "norsupyssyllä" eli panssarintorjuntakiväärillä ammuttu laukaus ja Martti sai osuman olkapäähän, rintaan ja pyyhkäisyn ohimoon, silmän kuitenkin säästään.

Kaikkiaan hän haavoittui neljä kertaa. "Mitä niistä pienistä nyt", hän sanoo, "yksi sirpale polvessa on vieläkin ja se reistailee." Tapaus tuntuu nyt kuultuna ja kirjoitettuna vähäiseltä, mutta kova paikka se oli silloin kaikilla. Ihantalan kovia taisteluita on kerrottu läpi vuosikymmenien, useiden kokemina. "Sain minä lempinimenkin, Kaheli-Patolan, sillä olin valmis jokaiseen lähtöön. Hyökkäysvaunussa eivät kaikki kykene olemaankaan. Pienessä tilassa on monta miestä ja jokainen liike taistelun aikana on harkittava. Sanon suoraan, että pidin panssarivaunun ajamisesta, mutta olin myös sitoutunut Isänmaani puolustukseen kaikin tavoin."

Kohti Lappia

Rytinät siltä osin Kannaksella päättyivät. Ensimmäisen pataljoonan vaunut ajettiin Enson tehtaille. Täällä ne remontoitiin täydelliseen kuntoon. Ne olivat kaikki raskasta kalustoa, kaksi veturia tarvittiin junaa vetämään. Matka kohti pohjoista oli alkanut.

Alikersantti Martti Mäki-Patola Sotkan edessä. Valokuva Martti Mäki-Patolan kokoelmasta.

"Oulun Toppilan satamassa ajokalusto purettiin ja kohti rintamaa lähdettiin välittömästi. Sain ajettavakseni panssarivaunun ja 32 tonnia (Sotka) alleni ja sitä ajaessani tuntui, ettei nyt mitään voi tapahtua." Ensimmäisen pataljoonan toisen komppanian päällikkönä toimi Oiva Horte ja joukkueen johtajana Folke Torp, jota Mäki-Patola muistelee urheana ja upeana ihmisenä. "Hän erottui joukosta."

"Lapin sota ei ollut hyvä tilanne. Oli solmittu rauha Neuvostoliiton kanssa ja Lapissa oli 220000 saksalaista. Pudasjärvellä kohta oli tykkituli vastassa ja Ranualla saatiin koko joukko sotavankeja. Molotovin taholta oli kovaa painostusta ja meillä jo väsymystä." Lapissa meni puoli vuotta ja siviili Mäki-Patolalle koitti 17. maaliskuuta 1945.

Kotitalon hoito Karvialla jatkui ja elämä Satakunnassa. Mutta elämänvirrassa kulkee useita uomia. Tilanhoitajan paikka Kangaslammin Sopalassa oli avoinna. Kun kotitalan työt oli keväisin ja syksyisin saatu kuntoon, oli työtä Sopalan tilalla. Eräskin syksy, talven jo koetellessa tuloaan, oli tilan rehuperuna vielä korjaamatta.

Martti Mäki-Patola sijoittui lopullisesti Kngslammille vuonna 1950 avioituen talon Johanan kanssa. Lapsia perheeseen syntyi kaksi. Varkauden asemalla Kahvila Motissa pahimpaan nälkään syödyt voileivät ovat muisto jostakin alusta. Sitten vuoden 1950 kevään kynätyöt tulivat tehdyksi ja jatkuvat yhä monien kyntöjen myötä. Elämän kiintopiste on Kangaslammin, perheen laaja ystäväpiiri pitäjässä ja Varkaudessa ja järjestötyö Varkauden Sotainvalideissa ja Sotaveteraaniyhdistyksessä.